

16404

3889

ՀՈՆ ՌԻԴ

БИБЛИОТЕКА
ИНСТИТУТА
ВОСТОЧЕДЕНИЯ
Академии Наук
СССР

10 ՈՐ, ՎՈՐ ՑՆՑԵՑԻՆ ԱՇԽԱՐՀԸ

101

9(47) 19/17
12-42

ԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ ՏՄՍՆԱՄՅԱԿԻ ՏՈՆԱԿԱՏԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՆԱԽԱ-
ՐԱՌՈՂ ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎ՝ ԿԱԶՄՎԱԾ ԱՆԴՐԿ
ԵՒ. ԽՈՐՀՐԴ. ՀԱՆՐ. ԿԵՆՏՐՈՐԾԿՈՍԻՆ ԿԻՑ

Նաշիշ
9(47) 1/9/7
Բ-42

ՋՈՆ ՌԻԴ

24 JAN 2006
БИБЛИОТЕКА
ИНСТИТУТА
ВОСТОКОВЕДЕНИЯ
Академии Наук
СССР

10 ՈՐ, ՎՈՐ ՑՆՅԵՑԻՆ ԱԺԽԱՐՀԸ

ՀԱՆՐԱՄԱՏՁԵԼԻ ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ ԿԱԶՄԵՑ՝ Ի. ՎՈՐՈԲՅՈՎ

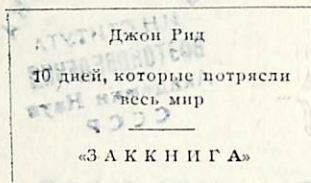
ՌՈՒՍԵՐԵՆԻՑ ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ՝ ՖԼ. ԴԱՍԱԿՅԱՆ

~~15232~~
1467

24.07.2015

3889

4991-91

Թիֆլիս, Ժ.Տ.Գ.Մ. Պոլիգրաֆտրեստի 4-դ տղ., Պուշկ. փող № 3
Գրատեղ. № 1698. Տիբաթ 2000.

Հ Ա Ռ Ա Ջ Ա Բ Ա Ն

Հենց վոր հայտնի յեղավ, թե մեզ մոտ 1917 թվականի փետրվարին տեղի յե ունեցել հեղափոխութիւն, վոր տապալել ե ցարին, ամերիկյան հեղափոխական և գրող Ջոն Ռիդը անհաշու մեկնեց Ռուսաստան:

Բռնկեց Հոկտեմբերյան հեղափոխութիւնը: Ջոն Ռիդն ուշադիր, որը որին հետևում եր այն ամենին, վոր այդ ժամանակ տեղի յեր ունենում Պետրոպոլսում, Մոսկվայում և զաւրում:

Հետևում եր նա ամեն ինչի վն թե թերթի և շրջապատողների պատմածներով, այլ աշխատում եր լինել թե փողոցներում, թե կարմիր գվարդիական վաշտերի շարքում, թե Հոկտեմբերյան հեղափոխութիւնի գլխավոր շտաբում՝ «Սմոլնում»:

Իր բոլոր գիտողութիւնները նա գրի առավ, իսկ յերը իմացավ, վոր ամբողջ աշխարհում, ու իր հայրենիքում՝ Ամերիկայում և բանվորների իշխանութիւնի դեմ կատաղի հարձակում են գործում, վորոշեց գրել մի գիրք, վորը ոտարյերկրյա բանվորներին ճիշտ կերպով պատմեր տեղի

ունեցած բանվորա-գյուղացիական հեղափոխութ-
յան մասին:

Ջոն Ռիդը գնաց Ամերիկա և այնտեղ մի-
ամբողջ գիրք գրեց մեր հեղափոխության մասին:

Բուրժուազիան նախադգաց, վոր այդ գրքի
մեջ կբացվի այն սուտը, վորով նա ուզում ե-
լաբել ամերիկյան բանվորներին:

Բուրժուական ամբոխը վեց անգամ խուժեց
այն սենյակը, վորտեղ աշխատում եր Ռիդը, վո-
րոնելով ձեռագիրը, վորպեսպի թույլ չտա մեր-
կացնելու իրեն, սակայն Ռիդը այնուամենայ-
նիվ հաջողեց գրել ու տպագրել գիրքը:

Ընկեր Լենինը կարդալով այդ գիրքը, գրեց.

« . . . Յես ամբողջ հոգով հանձնարարում
եմ այդ գրվածքը բոլոր յերկրների բանվորներին: Յես
կցանկանայի տեսնել այդ գիրքը տարածված
միլիոնավոր որինակներով և թարգմանված բո-
լոր լեզուներով, վորովհետև նա ճիշգրիտ և ան-
սովոր աշխույժով շարահույսում և այն բոլոր
անցքերը, վոր այնքան կարևոր են հասկանալու
համար, թե ինչ և սրտատարակա հեղափոխու-
թյունը, ինչ և սրտատարիատի գերիշխանու-
թյունը»:

Լինելով հեղափոխական և մարտիկ՝ հանուն
բանվորների և գյուղացիների գործի, Ջոն Ռիդը
իր հայրենիքում բանվորներին կազմակերպում ե-

կոմունիստական կուսակցության շուրջը և վեր-
ջինիս պատրաստում պայքարի՝ նվաճելու իշխա-
նությունը Ամերիկայի աշխատավորների համար:
Իբրև այդ կուսակցության պատվիրակ, նա 1920
թվ. կրկին Ռուսաստան յեկավ՝ ներկա գտնվելու
կոմունիստական Իստերնայիտնալի համշխար-
հային համագումարին: Յերբ ավարտվեցին համա-
գումարի աշխատանքները, նա մեկնեց շրջելու
Ռուսաստանը, վորպեսպի անձամբ դիտի, թե ինչ-
պես են բանվորներն ու գյուղացիները աշխա-
տում իրենց յերկրի վերածնության գործի հա-
մար: Ճանապարհին նա վարակվեց բժավոր տի-
ֆով ու մեռավ: Կարմիր Մոսկվան հանդիսավոր
վերսլով թաղեց նրան Կրեմլի պատերի մոտ, Ժո-
զովուրդների խաղաղության ու յեղբայրության
համար ընկած մարտիկների գերեզմանաշարքում,
այն մարտիկների, վորոնց յերգել և Ռիդը իր
գրքում՝ «Տաս որ, վոր ցնցեցին աշխարհը»:

Գյուլգի բնակչին միշտ չի հաջողվի գնել ու
կարդալ այդ գեղեցիկ գիրքը: Ուստի և «Красная
Нова»-ի հրատարակչությունը վորոշեց լույս ըն-
ծայել նրա համառոտ փոխադրությունը, վոր
նկարագրում և Ռուսաստանի բանվորների և
գյուղացիների հերոսական կռիվը հանուն Խոր-
հուրդների, հանուն կոմունիզմի:

Պ Ա Յ Մ Ա Ն Ն Ե Ր Ը

Բանվորների, գինվորների և գյուղացիների շարքերում կար այն հաստատ համոզումը, թե հեղափոխությունը, վոր տապալեց ցարին, չի վերջացել:

Նրանք պահանջում էին «խաղաղություն, հող և բանվորական վերահսկողություն արտադրության վերաբերմամբ»:

Մենշևիկներին և ես-երներին այդ գյուղ չեր գալիս, այդ պահանջներին նրանք տալիս էին խուսափողական պատասխան. «սպասեցեք հիմնադիր ժողովին»:

Մասսան դրանով չեր բավարարվում:

Մինչ այդ՝ գինվորներն սկսեցին խաղաղության հարցը լուծել դասալքությամբ: Գյուղացիները կրակ էին տալիս կալվածատիրական հողերը, իսկ բանվորները գործադուլ էին անում և թողնում աշխատանքը:

Ժամանակավոր կառավարութիւնը տաճարան-
վում եր. մերթ հանգստացնելու նպատակով
անց եր կացնում վոչինչ չարժեցող թղթի վրա
գրված որենքը, մերթ զորաճակատում մտցնում
ձերբակալութիւններ և մահապատիժ հեղափո-
խութիւն քարոզողների դեմ:

Կերենսկին, մենշիկները և ես-երները,
կապիտալիստների ու կալվածատերերի հետ
միասին, ստեղծեցին խառն մինիստրութիւն:
Բոլշեիկները դուրս յեկան նրա դեմ և սկսեցին
մերկացնել այդ կառավարութեան մեջ մտած
կեղծ-սոցիալիստ մինիստրներին:

Ահա մի հոգված բոլշեիկյան «Рабочий
Путь» թերթից՝ «Սոցիալիստ-մինիստրներ» վեր-
նագրով:

«Վերջերք նրանց ցուցակ ծառայութեանը, —
ասվում է հոգվածում.

«Սեբեբելին գինաթափ արավ բանվորնե-
րին, գեներալ Պոլովցեվի հետ միասին «խաղա-
ղացրեց» հեղափոխական գինվորներին և խրա-
խուսեց գինվորների մահապատիժը:

Սկոբելեվն սկսեց կապիտալիստներից ու
գուտի հարյուր տոկոսը խլելու խոստումով և
վերջացրեց բանվորների ֆաբրիկային-գործարա-
նային կոմիտեները ցրելու փորձով:

Ավկսենսյեվը բանտ գրավ մի քանի հար-

յուր գյուղացիների, հոգային կոմիտեների ան-
դամներին, փակեց մի քանի տաճարակ բանվո-
րական և զինվորական թերթեր:

Սավվիկովը անմիջական դաշն կապեց գե-
ներալ Կորնիլովի հետ և չհանձնեց Պետրոգրադն
այդ «աղաատարարին»՝ իրենից անկախ հանգա-
մանքների շնորհիվ միայն:

Զաւրուցին Ալեքսինսկու և Կերենսկու հետ
միասին բանտ գրավ հազարավոր հեղափոխա-
կան բանվորների, նախաստիների և զինվորների:

Կերենսկի... բայց սրա մտաին ալելի լավ
է լռենք: Նրա ցուցակ ծառայութեանը չափա-
զանց յերկար է»:

Նախաստիները վորոշումներ եյին հանում՝
պահանջելով «անհապաղ հեռացնել ժամանակա-
վոր կառավարութեան շարքերից բախտախնդիր
Կերենսկուն, վորպէս մի մարդու, վորը՝ յուր ա-
նամոթ քաղաքական ստով հոգուտ բուրժուա-
զլայի՝ խայտառակում և կործանում է մեծ հե-
ղափոխութիւնը»:

Աշխատավոր մասսաների շարքերում հա-
մակրութիւնը բոլշեիկներին վերաբերմամբ ա-
ճում եր վոչ թէ որերով, այլ ժամերով:

Յեթե հուլիսին բոլշեիկներին յետևիցն եյին
ընկել՝ նրանց վորսալու և արհամարհում եյին
նրանց, ապա սեպտեմբերին բանվորները, նա-

վաստիները և զինվորները մասսաներով անց-
նում եյին բուլճիկներէ կողմը:

Աշխատավորներէ համակրանքը մենշևիկնե-
րի և ես-երների վերաբերմամբ արագ կերպով
հալչում եր. Մոսկվայի և Պետրոգրադի քաղա-
քային դումաների ընտրություններին աշխա-
տավորներն իրենց պատգամավորներն ընտրում
եյին բուլճիկներէ:

Յեթե սկսուի քաղաքային վարչություն-
ների մեջ յուրաքանչյուր հարյուր ներկայա-
յուցչից 70-ը մենշևիկ և ես-եր եյին, մտա-
սեպտեմբերյան վերընտրություններէ հետո
նրանց թիվը 18-ից չեր անցնում. այդ ցույց
եր տալիս, վոր բանվորները, նախաստիները և
զինվորները յերես եյին դարձել նրանցից:

Խորհուրդների կենտրոնական Գործադիր
Կոմիտեն, վոր ընտրված եր ամառվա ընթաց-
քում, կազմված եր բուլճիկների հակառակորդ-
ներից՝ մենշևիկներից և ես-երներից:

Վերընտրությունները պետք ե տեղի ու-
նենային սեպտեմբերին. նոր կենտրոնական
Գործադիր Կոմիտեն, անկասկած, պետք ե
դառնար բուլճիկական, վորովհետև ամբողջ յերկ-
րում խորհուրդների համար մեծ մասամբ ընտ-
րում եյին բուլճիկներին:

Գյուղացիական խորհուրդներում բուլճիկ-

ներն ավելի քիչ եյին, բայց նոյնիսկ այնտեղ
սկսեց զարգանալ բուլճիկյան թւը:

Հենց այդ նույն ժամանակ հակահեղափո-
խականներն սկսեցին գլուխ բարձրացնել: Պետ-
րոգրադի Տրոյիցկի թատրոնում «Յարի հան-
ցանքները» վերնագրով կոմեդիայի խաղի միջո-
ցին միապետականներն սկանդալ սարքեցին և
փորձ եյին անում ծեծել դեմասաններին՝ կայս-
րին հասցրած վիրավորանքի համար:

Բուրժուազիան և ինտելլիգենցիան Բանվո-
րական Պատգամավորների Խորհուրդն անվա-
նում եյին վոչ այլ կերպ, քան յեթե «շների
պատգամավորների խորհուրդ»:

Հոկտեմբերի 15-ին յես խոսում եյի ռուս
միլլիոնատեր Ստեպան Գեորգիևիչ Լիանոզովի
հետ, վորը կադետ եր իր համոզմունքներով:

«Հեղափոխությունը,—ասաց նա,—դա մի
հիվանդություն ե: Ոտարերկրյա պետություն-
ները միջամտում են մեր գործերին ճիշտ այն-
պես, ինչպես բժիկներն են միջամտում, վոր
բժշկեն հիվանդ յերեխային և նրան քայլել սո-
վորեցնեն: Նրանք պետք ե պաշտպանեն իրենց
յերկրներն այնպիսի վարակիչ զաղափարների
վտանգից, վորպիսիք են պրոլետարական գերիշ-
խանությունը և համաշխարհային սոցիալական
հեղափոխությունը: Բուլճիկների հետ պետք ե

վաստիները և զինվորները մասսաներով անցնում էին բոլշևիկների կողմը:

Աշխատավորների համակրանքը մենշևիկներին և ես-երների վերաբերմամբ արագ կերպով հալչում էր. Մոսկվայի և Պետրոգրադի քաղաքային դումաների ընտրություններին աշխատավորներն իրենց պատգամավորներն ընտրում էին բոլշևիկներին:

Յեթե սկզբում քաղաքային վարչությունների մեջ յուրաքանչյուր հարյուր ներկայացուցչից 70-ը մենշևիկ և ես-եր էին, մայս սեպտեմբերյան վերընտրություններից հետո նրանց թիվը 18-ից չէր անցնում. այդ ցույց էր տալիս, Վոր բանվորները, նավաստիները և զինվորները յերես էին դարձրել նրանցից:

Սորհուրդների կենտրոնական Գործադիր Կոմիտեն, Վոր ընտրված էր ամառվա ընթացքում, կազմված էր բոլշևիկների հակառակորդներից՝ մենշևիկներից և ես-երներից:

Վերընտրությունները պետք է տեղի ունենային սեպտեմբերին. նոր կենտրոնական Գործադիր Կոմիտեն, անկասկած, պետք է դառնար բոլշևիկական, Վորովհետև ամբողջ յերկրում խորհուրդների համար մեծ մասամբ ընտրում էին բոլշևիկներին:

Գյուղացիական խորհուրդներում բոլշևիկ-

ներն ավելի քիչ էին, բայց նույնիսկ այնտեղ սկսեց զարգանալ բոլշևիկյան թևը:

Հենց այդ նույն ժամանակ հակահեղափոխականներն սկսեցին գլուխ բարձրացնել: Պետրոգրադի Տրոյիցկի թատրոնում «Ցարի հանցանքները» վերնագրով կոմեդիայի խաղի միջոցին միապետականներն սկանդալ սարքեցին և փորձ էին անում ձեռք գերասաններին՝ կայսրին հասցրած վիրավորանքի համար:

Բուրժուազիան և ինտելլիգենցիան Բանվորական Պատգամավորների Սորհուրդն անվանում էին վոչ այլ կերպ, քան յեթե «Շների պատգամավորների խորհուրդ»:

Հոկտեմբերի 15-ին յես խոսում էի ուսմիլլիոնատեր Սաեպան Գեորգիևիչ Լիանոզովի հետ, Վորը կադետ էր իր համոզմունքներով:

«Հեղափոխությունը, —ասաց նա, — դա մի հիվանդություն է: Ոտարերկրյա պետությունները միջամտում են մեր գործերին ճիշտ այնպես, ինչպես բժիշկներն են միջամտում, Վոր բժշկեն հիվանդ յերեխային և նրան քայլել սովորեցնեն: Նրանք պետք է պաշտպանեն իրենց յերկրներն այնպիսի վարակիչ գաղափարների վտանգից, Վորպիսիք են պրոլետարական գերիշխանությունը և համաշխարհային սոցիալական հեղափոխությունը: Բոլշևիկների հետ պետք է

հաշիվը մաքրել հետեյալ ձևով, կառավարութ-
յունը պիտի տեղափոխել Պետրոգրադից Մոսկ-
վա, Պետրոգրադը հայտարարել պաշարողական
դրության մեջ, և զորահրամանատարը հաշիվ
կտեսնի բոլշևիկների հետ ռազմական ձևով: Իսկ
յեթե Հիմնագիր ժողովը կյանքում իրագործի
սոցիալիստական որենքներ, ապա և՛ այն կարե-
ւի կլինի ցրել գեներլ ուժով»:

Վրա հասավ ռուսական սոսկալի ձմեռը: Յեւ
լսում էյի տուհարա-արդյունադործական աշխարհի
ներկայացուցիչները. «գուցե այժմ ձմեռը մեզ
ազատի հեղափոխությունից»:

Ռիգան հանձնվեց անմիջապես հենց այն
դեպքից հետո, յերբ գեներալ Կորնիլովը համայն
ժողովրդի առաջ հայտարարեց. «պէտք է արդյոք
զոհարեւենք Ռիգան — յերկիրը յուր պարտքի դի-
տակցությանը բերելու գնով»: Հոռոհատոված
ժողովրդական մասսաներն ազադակում էյին,
թե բուրժուազիան դավաճանում է ժողովրդին:
Կադետական կռուակցության Պետրոգրադի կո-
միտեյի քարտուղարը և դաշնակից դիվանագետ-
ներից մեկը ինձ ասացին, թե յերկիրն ավերում
են դիտավորյալ կերպով՝ հեղափոխությունը խայ-
տառակելու համար:

Յես զիտեմ, վոր Խար'կովի մոտ գտնվող
հանքահորերը զիտավորյալ կերպով վողոգվում

էյին ջրով, Մոսկվայում ինժեներները ֆարրի-
կաներում փչացնում էյին մեքենաները, յերկա-
թուղային պաշտոնյաները բռնվեցին հենց այն
միջոցին, յերբ փչացնում էյին շոգեմեքենաները:

Բուրժուազիայի մեծ մասը Վիլհելմի դա-
լուստը գերադասում էր բոլշևիկներից:

Թանգությունը սարսափելի յեր: Սպեկուլ-
յանտներն անագին կարողություն էյին դիզում,
կաշառում էյին պաշտոնյաներին, քեֆեր սար-
քում: Դավաճանության և կաշառքների միջից
ավելի պարզ սկսեց հնչել բոլշևիկների ձայնը.
«Ամբողջ իշխանությունը Խորհուրդներին, հոգ-
հաց, կորչի պատերազմը, կորչի գաղտնի դիվա-
նագիտությունը»:

Պայքարը բանվորների և բուրժուազիայի
միջև սեպտեմբերի մոտերքը հասավ իր գագաթ-
նակետին:

Ճակատում զինվորները կռիվ էյին մղում
իրենց սպաների դեմ և վարժվում ինքնավարու-
թյան՝ իրենց կոմիտեներում: Ֆարրիկաններում
Փարբիկային-դործարանային կոմիտեները փոր-
ձառություն և ույժ էյին ձեռք բերում ու ըս-
կըսում պարզ պատկերացնել իրենց պատմական
գերը հին կարգերի դեմ մզվող պայքարի մեջ:

Ամենուրեք տաք վեճեր էյին տեղի ունե-
նում... կրկեսներում, գալրոցներում, զորանոցնե-

քում: Տեղի եյին ունենում միտինգներ ռազմաճակատում՝ խրամատներում, գյուղական մարզադեպոններում, ձեռնարկություններում:

Վոյշ Ռուսաստանը սովորում էր կարգալ և կարգում էր քաղաքական, տնտեսական ու պատմական գրքեր, վորովհետև մարդիկ ուզում էյին իմանալ, թե ինչ է կատարվում արդյոք:

Յերբ մենք գնացինք ճակատ՝ XII-րդ բանակը, վոր դանվում էր Ռիզայից այն կողմը, հլոծված, բոբիկ, հիվանդ զինվորները մեզ հարց ավին. «բերե՛լ եք կարդալու վորևե բան»:

Բայց չնայած այդ բոլորին, հնի մնացորդները շատ էյին: Պաշտոնյաները առաջվա պես ձգտում էյին պահպանել իրենց աստիճաններն ու յերազում էյին ավելի բարձր աստիճանի մասին: Իսկ Սենատում առաջվա պես սենատորներից պահանջում էյին ներկայանալ ցարական սպասավորի համար նշանակված համազգեստով:

Ահա Ռուսաստանի պատկերը, վոր նախորդում էր լայն մասսաների ապստամբությանը:

ԴՆ. 2

Գ Ա Լ Ի Ք Փ Ո Յ Ո Ր Ի Կ Ը

Սեպտեմբերին զեներալ Կորնիլովը արշավանքի ձեռնարկեց Պետրոգրադի վրա: Կորնիլովյան դավադրության մեջ խառն էր Սավինկովի և Կերենսկու մատը: Սակայն Կորնիլովին ձերբակալեցին զինվորները, քշեցին մի շարք զեներալների, մինիստրներից մի քանիսը հրաժարական տվին, և ժամանակավոր կառավարությունը քայքայվեց:

Կերենսկին փորձ արավ նոր կառավարություն կազմել կազետների հետ մեկտեղ: Սակայն ժողովրդի արամադրությունը դեմ էր դրան: Կորնիլովի սպառնալիքը ժամանակավորապես իրար մոտեցրեց բոլոր սոցիալիստական կուսակցություններին: Ամենքը պահանջում էյին մի այնպիսի կառավարություն, վորը պաշտպաներ հեղափոխությունը: Բայց յերբ կորնիլովյան անհաջող արշավանքից հետո բոլշևիկները մեծամասնություն կազմեցին Պետրոգրադի, Մոսկվայի,

կիևի, Ուկրաինայի և մյուս քաղաքների խորհուրդներում, մենչևիկներն ու ես-երները նորից թեքվեցին բուրժուազիայի կողմը: Լենինից նրանք ավելի ելին վախենում, քան թե կորնիլովից: Նոր կառավարություն կազմելու նպատակով մենչևիկներն ու ես-երները, վերոնք մեծամասնություն ելին կազմում խորհուրդների կենտրոնական Գործադիր Կոմիտեյում, ղեմավարողական կոնֆերենցիա հրավիրեցին: Այդ կոնֆերենցիայում ձայների մեծամասնությունը նրանք տվին իրենց կազմակերպություններին և անհշան ձայն՝ բոլշևիկներին: Բոլշևիկները պահանջում էին հրավիրել խորհուրդների Համառուտական համագումար: Մենչևիկյան հին կենտրոնական Գործադիր Կոմիտեն հրաժարվում էր, հայտարարելով, թե խորհուրդների զործը հասնում է իր վախճանին և թե՛ կարելի չէ խորհուրդներն արձակել:

Դեմոկրատական կոնֆերենցիայից հետո ստեղծված նոր կառավարությունը, վորի մեջ մտնում էին նաև կադետները, իր ծրագրի մեջ մացրեց «անպատասխանատու կազմակերպությունների», այսինքն՝ խորհուրդների արձակումը:

Բոլշևիկներն այդ առթիվ կոչ արին խորհուրդներին՝ հավաքվել Պետերբուրգ նոր տոմարով նոյեմբերի 2-ին, վորպեսզի իրենց ձեռքն

առնեն իշխանությունը: Միևնույն ժամանակ բոլշևիկները հեռացան Ռուսական Հանրապետություն ժամանակավոր խորհրդից, վորը կազմակերպված էր ղեմավարողական կոնֆերենցիայում: Բոլշևիկները հայտարարեցին ընդ սմին, թե իրենք չեն ուզում մասնակցել այն կառավարությանը, վոր դավաճանել է ժողովրդին:

Կադետները հայտարարում էին, թե կառավարությունը որինական իրավունք չունի Ռուսաստանը հանրապետություն հայտարարելու: Նրանք պահանջում էին ռազմաճակատի և նավատորմի վերաբերմամբ ձեռք առնել խիստ միջոցներ, նպատակ ունենալով վոչնչացնել այնտեղ յեղած կոմիտեները, և հարձակում գործեցին խորհուրդների վրա:

Ձախ ես-երների կուսակցությունը և մենչևիկ-ինտերնացիոնալիստները միացան բոլշևիկներին և պահանջում էին անհապաղ հաշտություն կնքել, հողը հանձնել դյուկացիներին և բանվորական վերահսկողություն նշանակել ֆաբրիկաներում:

1917 թվականի նոյեմբերի 10-ին պետք է տեղի ունենար դաշնակիցների խոստացած կոնֆերենցիան, վորը պիտի քններ պատերազմի նպատակները:

Ժամանակավոր կառավարությունը կոնֆե-

րենցիային ներկայացուցիչ ուղարկեց հին ռեժիմի գեներալ Ալեքսեևին և անտաքին գործող մինիստր կապիտալիստ Տերեշչենկոյին: Խորհուրդներն ուղարկեցին Սկոբելևին՝ տալով նրան հրահանգ հաշտության մասին: Ժամանակավոր կառավարությունն ամեն կերպ հակառակում էր դրան, չէր համաձայնում ուղարկել Սկոբելևին և առարկում էր հրահանգի դեմ: Ոտարերկրյա պետությունները հանդես յեկան Խորհուրդների դեմ, և անգլիական մինիստր Բոնար Լոուն հայտարարեց. «Վորքան յես տեղյակ եմ, կոնֆերենցիան պետք է քննի վոչ թե պատերազմի նպատակները, այլ միայն պատերազմ մղելու միջոցներն ու ձևերը»:

Բոլշևիկներն այստեղից ել համապատասխան յեզրակացություն հանեցին. «տեսեք, թե ուր է տանում ձեզ մենշևիկների և ես-երների համաձայնողական աշխատանքը»:

Ռազմաճակատից մայրաքաղաք գնացին զինվորների կողմից ուղարկված հարյուրավոր պատվիրակներ՝ հաշտություն պահանջելու:

Յես յեկա «Մոդերն» կոչված կրկեսը, ուր տեղի յեր ունենում միտինգ: Խոսում էր 548-րդ զինվորային մի զինվոր.

«Պարզեցեք, թե հանուն ի՞նչ բանի յեմ պատերազմում յես... հանուն Կոստանդնուպոլսի, թե՞

հանուն ազատ Ռուսաստանի: Յեթե դուք ինձ կապացուցեք, վոր յես պաշտպանում եմ հեղափոխությունը, ապա կգնամ և կկոկեմ՝ առանց վախենալու մահապատժի սպառնալիքից»:

Ութերորդ բանակի ներկայացուցիչն ասում էր.

«Մենք թույլ ենք, դուք պետք է մեզ հասցնեք սնունդ, վոտնաման, և ոգնություն, այլապես՝ խրամատները կմնան դատարկ: Հաշտություն, կամ հայթայթուն»:

Սիրիական 47-րդ հրետանային բրիգադայի պատվիրակն ասում էր.

«Սպաները չեն ուզում մեզ հետ աշխատել, մահապատիժ են գործադրում մեր ազիտատորների վերաբերմամբ, արգելում են հաշտության մասին խոսել»:

Լուրեր հասան ռուսական զորքերի դրության մասին Ֆրանսիայում, ուր՝ սպաներին կոմիտեներով փոխարինելու փորձի համար՝ ռուսական զինվորներին զնդակահարման ելին յենթարկել:

Հոկտեմբերի 20-ին Հանրապետության Խորհրդում հանդես յեկավ Տերեշչենկոն, վորը կարգաց վոչնչի չպարտավորեցնող մի ճառ:

Բոլշևիկյան Պետրոգրադի Խորհրդի «Рабочий и Солдат» թերթը գրում էր.

«Կառավարութեան պատասխանը խրամատներին...»

«Հարցի լուծումն այն է, վոր մենք հաճախ տածենք դեպի դաշնակիցներն ու Տերեշչենկոն: Յէրբ ե կնքվելու հաշտութիւնը:—Յերբ դաշնակիցները թույլ տան... Ահա թե ինչպէս պատասխանեց կառավարութիւնը խրամատներէց յեկող հաշտութեան պահանջին»:

Այդ միջոցներին սկսեց աճել ազգային շարժումն Ուկրաինայում, Ֆինլանդիայում, Լեհաստանում, Բելոռուսիայում և նույնիսկ Դոնում ու Կոբանում, փառեղ կողակները կազմում էին կողակային հանրապետութիւններ:

Կառավարութիւնը չկարողացաւ լուծել այն ազգային շարժումը, որը համար Պետրոգրադի հեղափոխական կազմակերպութիւններից և թույլացնելու հեղափոխութիւնը. կառավարութիւնը վորոշեց աեղափոխվել Մոսկւա:

Բոլշևիկներն այդ առթիւ հայտարարեցին. «Ռիւսն ծախվեց դերմանացիներին, ծախվում է այժմ Պետրոգրադը»:

Ռոձյանկոն պատասխանեց այդ հայտարարութեանը այսպէս. «Վախենում են, վոր յեթե Պետրոգրադը կորչի, հեղափոխական կազմակերպութիւնների կենտրոնը վոչնչացված կլինի: Դրան յես կպատասխանեմ, վոր ուրախ կը

լինեմ, յեթե այդ բոլոր կազմակերպութիւնները վոչնչանան, վորովհետև նրանք Ռուսաստանին միայն դժբախտութիւն կբերեն»:

Ժողովրդական ցառումի փոթորիկն ստիպեց կառավարութեանը՝ հրաժարվել Մոսկւա աեղափոխվելու մտքից:

Խորհուրդների համագումարը կախվել էր Ռուսաստանի վրա՝ նման փոթորիկի առաջին, վորի դեմքին արդեն խաղում են կայծակները:

Նաեւերները և մենշևիկները դեմ էին համագումարին և հեռագրեր էին ուղարկում, վոր համագումարի համար բնաւորութիւններ չը կատարեն, իսկ բոլշևիկներն իրենց հերթին ուժեղ ազդեցութիւն էին մղում և բացատրում մասսաներին, թե ինչու յե անհրաժեշտ, վոր Խորհուրդները վերցնեն իշխանութիւնը:

Բոլշևիկյան Պետրոգրադի Խորհրդի շատ բազմութիւն էր Սմոլնի ինստիտուտի շէնքում. այնտեղ էր գտնվում նաև Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտեն: Հին ռեժիմի որոշ Սմոլնում գտնված էր նշանավոր կիսա-վանական դրաքորը՝ հատկացված ռուս մեծամեծների ազնկեանց, իսկ այժմ շէնքը դրաւել էին բանվորական և ղինվորական կազմակերպութիւնները:

Ինչ էին մտադիր անել բոլշևիկները:

Բաղաքում լուրեր էին պատվում, թե

պատրաստվում ե բանվորների և զինվորների զինված յելույթը:

Բուրժուազիան պահանջում եր կառավարությունից ձերբակալել Պետրոգրադի Խորհուրդը և արգելել համագումարը:

Հոկտեմբերի 28-ին յես խոսեցի կամենեկի հետ՝ վոչ բարձրահասակ, շիկավուն կարճ մորուքով մի մարդու: «Յեթե համագումարը հավաքվի,—ասաց նա,— և յեթե բոլշևիկներն այնտեղ մեծամասնություն կազմեն,— ապա մենք կպահանջենք հանձնել իշխանությունը Խորհուրդներին, և ժամանակավոր կառավարությունը հրաժարական կտա»:

Հոկտեմբերի 30-ին Տրոցկին Պետրոգրադի Խորհրդում հայտարարեց, թե բուրժուազիան խոսում ե յենթադրվող զինված ապստամբության մասին այն նպատակով, վերապահել «խայտառակի և խափանի Խորհուրդների համագումարը: Պետրոգրադի Խորհուրդը, — հայտարարեց նա,— մեզ վոչ մի կարգադրություն չի արել զինված յելույթի վերաբերմամբ»:

Միանգամայն ճիշտ ե, վոր Պետրոգրադի Խորհուրդը վոչ մի կարգադրություն չեր արել յելույթի վերաբերմամբ, սակայն բոլշևիկների կենտրոնական կոմիտեն քննում եր ապստամբության հարցը. ամբողջ գիշերը նա նիստ ու-

ներ: Նիստին ներկա եյին կոնսակցության բոլոր առաջնորդները և Պետրոգրադի բանվորների ու քաղաքապահ զորքի ներկայացուցիչները: Առաջնորդներից միայն Լենինը և Տրոցկին արտահայտվեցին հոգուտ ապստամբության, Նույնիսկ զինվորական աշխատողները դեմ եյին: Հարցը դրվեց քվեարկության, և ապստամբության առաջարկը չանցավ:

Այն ժամանակ յելավ մի հասարակ բանվոր՝ բարկությունից այլալված դեմքով. «Յես խոսում եմ Պետրոգրադի պրոլետարիատի անունից,— ասաց նա կտրուկ կերպով,— մենք ապրատամբության կողմն ենք: Թող ձեր ասածը լինի, բայց յես այժմ հայտարարում եմ, վոր յեթե դուք թույլ տաք Խորհուրդների վոչնչացումն, ապա ույ յեվս մե յեվ ձեր հանապառենը նույնը չի լինի»:

Զինվորական ներկայացուցիչներից միքանիսը միացան նրան: Յեվ յերը հարցը նորից քվեարկության դրվեց. ապստամբության առաջարկը հաղթանակեց:

Սակայն բոլշևիկներին աջ թեւ, վորի ղեկավարներն եյին Ռյազանովը, կամենեկը և Զինովեկը, շարունակեց հանդես գալ ընդդեմ զինված ապստամբության:

Հոկտեմբերի 31-ի առավոտյան Լենինը

«Рабочий Путь» թերթում տպագրեց «Նամակ ընկերներին» վերնագրով հոդվածը, ուր ասված էր. «Կամ մենք պետք է հրաժարվենք մեր՝ «Ամբողջ իշխանությունը խորհուրդներին» լոզունգից, կամ պետք է ապստամբենք: Միջին ճանապարհ չկա»:

Այդ որերին Պետրոգրադը ներկայացնում էր հետաքրքիր պատկեր: Փաբրիկաներում կոմիսսիոների սենյակները լեփ-լեցուն էյին զենքով: Կարմիր գվարդիան մարզվում էր: Զանազան մուլթ անձնավորություններ պատում էյին կաթի և հացի համար հերթի կանգնած կանանց շուրջը և շշնջում, թե հրեաները թաքցրել են մթերքի պաշարը և թե՛ այն միջոցին, յերբ ժողովուրդը քաղցած է, խորհրդի անդամները ճոխ կյանք են վարում:

Սմոլնում բոլոր դարպասների մոտ պահակ էր կանգնած: Ներսը տիրում էր աղմուկ: Վերևում մարդիկ կուտակվել էյին, ինչպես սելյուկիաները տակառում, վորպեսզի ներկա լինեն Պետրոգրադի խորհրդի աղմկոտ նիստերին:

Բուրժուազիան ցնծում էր: Խաղաղաներում Շամպայնի գինին հոսում էր գետի պես, դրած գումարները հասնում էյին 20,000 ռուբլու: Պոռնիկները թանկագին քարերի և մորթիների մեջ կորած՝ վխտում էյին կաֆեներում:

Ամենուրեք միապետական դավեր, գերմանական լրտեսներ, մաքսանենգներ, դավադիրներ, վորոնք ծրագրներ էյին կազմում:

... Իսկ անձրևի քողով պարուրված քաղաքն ավելի ու ավելի արագ էր ընթանում դեպի... հւր:

ՆԱԽՈՐՅԱԿԻՆ

Կառավարութիւնը Պետրոգրադից Մոսկվա տեղափոխելու առաջարկը սոսկալի փոթորիկ առաջացրեց: Խորհուրդների ցրումը Կալուգայում կողակների ձեռքով, վորոնք աղաղակում էին՝ «ահա թե ինչպես կվարվենք մենք բոլոր բոլշեիկյան խորհուրդների հետ, վորոնց թվում նաև Մոսկվայի և Պետրոգրադի Խորհուրդները»՝ ալելի ուժեղացրեց ժողովրդի զայրույթը:

Հյուսիսային շրջանի Խորհուրդների շրջանային համագումարը վորոշում կայացրեց, համաձայն վորի ամբողջ իշխանութիւնը պետք է հանձնվեր Խորհուրդների Համառուսական համագումարին:

«Общее Дело» թերթի նոյեմբերի 3-ի №-ը դուրս յեկավ հետեյալ կոչով:

«Քաղաքացիներ, փրկեցե՛ք հայրենիքը:

Յերեկ Ազգային Պաշտպանության Հանձնաժողովի նիստին զինվորական մինիստր գեներալ Վերխովսկին, Կորնիլովի անկման ամենամեծ

հանցավորը, առաջարկեց ստորագրել սեպարատ *) հաշտութիւն՝ դաշնակիցներից անկախ:

Այդ դավաճանութիւնն է Ռուսաստանի վերաբերմամբ:

Քաղաքացիներ, վորքի յելեք:

Ռուսաստանը ծախում են:

Փրկեցե՛ք նրան»:

Սակայն իրապես Վերխովսկին լուկ պնդում էր, թե պետք է սկսել հաշտության բանակցութիւնները, վորովհետև ոռւսական բանակն այլևս չի կարող պատերազմել:

Դա մի չտեսնված խայտառակութիւնն էր: Վերխովսկին հրաժարական տվավ: «Общее Дело» թերթը փակվեց:

Կիրակի, նոյեմբերի 4-ին, վողջ Պետրոգրադում ամենուրեք միտինգներ էին նշանակված՝ հեղափոխական ուժերը պարզելու նպատակով:

Հանկարծ լուր տարածվեց, թե նույն ուրը կողակները թափոր են կազմում ի պատիվ 1812 թվականի սրբապատկերի (իկոն), վորի հրաշագործ միջամասության շնորհիվ Նապոլեոնը դուրս քշվեց Մոսկվայից:

Այդպիսի պայմաններում ամենափոքրիկ

*) Սեպարատ հաշտութիւնը այն հաշտութիւնն է, վոր կնքվում է առանց պատերազմող դաշնակից պետութիւնների համաձայնության:

կայծն անգամ կարող եր առաջ բերել քաղաքացիական կռիվ:

Պետրոգրադի Սորհուրդը բաց թողեց մի դեմումն հետևյալ վերնագրով.

Կողակ յեղբայրներ,

Ձեզ, կողակներ, ուզում են հանել մեր՝ բանվորների և գյուղացիների դեմ: Այդ Կայենի աշխատանքը կատարում են մեր ընդհանուր թշնամիները՝ ազնվականները, բանկիրները, կալվածատերերը, ցարի նախկին սպասավորները...

Կողակը, զինվորը, նավաստին, բանվորը, գյուղացին — հարազատ յեղբայրներ են: Դրանց բոլորին ճնշել ու թալանել ե պատերազմը... Ձեզ ասում են, թե Սորհուրդը նոյեմբերի 4-ին մրտադիր ե տապալման թյուր կողմակերպել Սոսե. նոյեմբերի 4-ին Սորհուրդը նշանակել ե խնդող միտինգներ, ժողովներ, ուր կքննվեն պատերազմի և հաշտության հարցերը: Այդ խաղաղ յեղբայրական միտինգներին մենք հրավիրում ենք նաև ձեզ: Բարի գալուստ, կողակ յեղբայրներ...

Յեղբայրական ձեռք ենք մեկնում ձեզ, կողակներ:

Բանվորական յեվ Զինվորական պաշտամալուրների

Պետրոգրադի Սորհուրդը

Թափորը չկայացավ:

Զորանոցներում և բանվորական թաղամա-

սերում բուլշևիկները քարոզում եյին. «Ամբողջ իշխանությունը Սորհուրդներին». վորոտում եր Լենինի ձայնը. «Ապստամբություն... մենք այլևս սպասեել չենք կարող»:

Հանրապետության Սորհուրդում Կերենսկին հայտարարում եր, թե կառավարությունը գիտե բուլշևիկյան նախապատրաստությունների մասին և բավականաչափ ուշ՝ ունի կռվելու ամեն մի յերույթի դեմ... Նոյեմբերի 2-ին Սորհուրդների համագումարին յեկավ միայն 14 պատվիրակ: Հետևյալ որը նրանց թիվը արդեն հարյուրի յեր հասնում, իսկ մյուս որն առավոյան՝ 175-ի: Նրանցից 103-ը բուլշևիկներ եյին... Հարկավոր եր 400 պատվիրակ ևս, վորպեսզի համագումարը կարելի լիներ որինական համարել և բաց անել այն: Մինչև համագումարի բացումը մնում եր 4 որ:

Այդ որերին յես Տրոցկու մոտ եյի: Նա ասում եր հետևյալը.

«Ժամանակավոր կառավարությունը միանգամայն անզոր ե: Ամբողջ յերկրում, բոլոր աշխատավորների շարքերում նկատելի յե հիասթափություն կառավարության վերաբերմամբ: Կորնիլովի քայլը միակն ե, վորի ոգնությամբ բուրժուազիան կարող ե կառավարել, սակայն նրան պակասում ե զինվորական ուշ՝ Բանակը մեզ

հետ ե: Միայն ապստամբությունը, միայն սլո-
ւետարական գերիշխանության հաստատումը կա-
րող ե ավարտել հեղափոխությունը և փրկել
ժողովուրդը: Փորձ արվեց ստեղծել իշխանու-
թյուն՝ առանց խորհուրդների, և ստեղծվեց միայն
մի անգոր ժամին: Մենք կստեղծենք խորհուրդ-
ների իշխանություն: Մենք կառավարություն-
ների գլխի վրայով կդիմենք բոլոր ժողովուրդ-
ներին՝ առաջարկելով զինադադար: Այս պատե-
րագմի վերջում պրոլետարիատը կվերափոխի
Յեվրոպան, վերածելով այն Յեվրոպական Միա-
ցյալ Պետությունների: Այդ պես՝ ե տեղի ունենա-
ինչ ել վոր լինի: Հակառակ դեպքում՝ իմպերիա-
լիզմը նորից կսկսի իր աշխատանքը... Ֆեդերատիվ
հանրապետությունը միայն կարող ե ապահովել
ամբողջ աշխարհի խաղաղությունը»:

Նա ժպտաց նուրբ, թեթևակի հեղնական
ժպտով:

«Սակայն առանց յեվրոպական մասսաների
յելույթի՝ այդ նպատակներն անհասանելի յեն
ներկայումս»:

Ապստամբությունն սկսվեց պարզ ու բացա-
հայտ կերպով:

Կառավարությունն ուղղում եր Պետրոգրադից
ռազմաճակատ ուղարկել 60.000 զինվոր, ավելի
ձիշտ, Պետրոգրադի հեղափոխական քաղաքապա-
ն

զորքը փոխարինել «հավատարիմ» զորքերով՝ կո-
դակներով և հարվածային բատալիոններով:

Զորադնդերը հրաժարվեցին ռազմաճակատ
գնալ:

Ճիշտ ե, վորոշ չափով ճշմարիտ եր և՛ այն,
վոր զինվորները չեյին ուղղում թիկունքը փոխել
զորաճակատի հետ, սակայն կային շատ ավելի
կարևոր հիմքեր, վորոնց պատճառով զինվորները
չեյին ուղղում թողնել Պետրոգրադը: Հարյուրա-
վոր պատվիրակներ եյին գալիս ռազմաճակատից
և ասում.

«Մեզ հարկավոր ե ոգնություն, սակայն
մեզ համար ավելի կարևոր ե իմանալ, վոր Պետ-
րոգրադն ու հեղափոխությունը լավ են պահպան-
վում... Ամրապնդեցեք թիկունքը, իսկ մենք կը
պահպանենք ռազմաճակատը»:

Պետրոգրադի խորհրդին կից ստեղծված եր
Ռազմա-Հեղափոխական կոմիտե՝ բոլոր ռազմա-
կան հարցերը լուծելու համար:

Պետրոգրադի բոլոր զորադնդերի միտինգնե-
րում ընդունված եր հետևյալ բանաձևը.

«Պետրոգրադի քաղաքապալան զորքն այլ ևս չի
ճանաչում ժամանակավոր կառավարությունը:
Մեր կառավարությունը Պետրոգրադի խորհուրդն
ե: Մենք կենթարկվենք միայն Պետրոգրադի

Սորհրդի այն հրամաններին, վոր հրապարակում ե նրա Ռազմա-Հեղափոխական Կոմիտեն»:

Յերեքշաբթի առավոտյան, նոյեմբերի 6-ին, քաղաքը հուզված եր Ռազմա - Հեղափոխական Կոմիտեյի ստորագրած հայտարարութեան յերեւելալու առթիւ: Այդ հայտարարութեան մեջ ասուված եր.

«Պետրոգրադի բնակչութեան.

Քաղաքացիներ, հակահեղափոխությունը բարձրացրել ե իր հանցավոր գլուխը:

Կորնիլովի կողմակիցները զենքի յեն կոչում իրենց ուժերը՝ ցրելու համար Սորհուրդների Համառուսական Համագումարը և Հիմնադիր Ժողովը...

Պետրոգրադի քաղաքապահ զորքը թույլ չի տա վորեւե բռնություն կամ անկարգություն: Բնակչութեանն առաջարկում ենք ձերբակալել խուլիգաններին ու սև-հարյուրակային զործուկալներին և բերել նրանց մոտակա զորանոցները՝ խորհրդային կոմիտեաների մոտ:

Քաղաքացիներ, մենք կոչ ենք անում ձեզ պահպանել լիակատար հանգստություն և ինքնատիրապետումն: Կարգապահութեան և հեղափոխութեան գործը գտնվում ե կայուն ձեռներում»:

Նոյեմբերի 3-ին բոլշևիկները առաջնորդներն ունեցան յերկրորդ պատմական փակ նիստը: Այդ

մասին տեղեկանալով Զալկինդից, յես սպասեցի Սմոլնու նախասենյակում, և Վոլոդարսկին դուրս գալով՝ պատմեց այն, ինչ տեղի յեր ունենում:

Լենինն ասում եր. «Նոյեմբերի 6-ին շատ շուտ կլինի գործել. ապստամբութեան համար հարկավոր ե համառուսական հիմք, իսկ 6-ին, դեռ ևս բոլոր պատվիրակները յեկած չեն լինի համագումարի: Մյուս կողմից՝ նոյեմբերի 8-ը շատ ուշ կլինի գործելու համար. այդ ժամանակ արդեն համագումարը կազմակերպված կլինի, իսկ խոշոր, կազմակերպված ժողովում դժվար ե լինում ընդունել արագ և վճռական միջոցներ: Մենք պետք ե գործենք 7-ին, համագումարի բացման օրը, այնպես վոր կարողանանք ասել համագումարին. «Ես իշխանությունը. ի՞նչպես եք վարվելու նրա հետ»:

Վերին հարկի սենյակներից մեկում նստած եր մի նրբազեմ, յերկար մազերով մարդ, վորը մի ժամանակ ցարական բանակում սպա յեր, այնուհետև հեղափոխական և աքսորական, լիմն Սնատոնով-Ուսենենկո, մաթեմատիկոս և շախմատիստ: Նա մեծ խնամքով մշտելում եր մայրաքաղաքը գրավելու ծրագիրը:

Կառավարությունը նույնպես պատրաստվում եր: Յունկերական հրետանային գունդը մտել եր Ջմեռային պալատը: Այդտեղ եր գտնվում

ժամանակավոր կառավարութիւնը: Փողոցում
յերեսացին կողակներէ գիշերաշրջիկ պահակախում-
բերը: Պետրոգրադում, Կրոնշտադտում և Ֆին-
լանդիայում հայտարարվեց պաշարողական դրու-
թիւն:

Յերկուշաբթի, նոյեմբերի 5-ին, առավոտյան
յեսն անցա Մարիինսկի պալատը, ուր նիստ ունեւր
Ռուսական Հանրապետութեան Խորհուրդը:

Կարելինը՝ ձախ ես-եր՝ կարգում եր Լոն-
դանի «Թայմս» թերթի առաջնորդը հողվածը,
ուր ասված եր. «բոլշևիզմի դեղը՝ պնդակներն են»:

Կազեաները բլավում եյին. «ճիշտ ե»:

Յես դուրս յեկա փողոց: Արևմուտքից փչում
եր ձուրտ, խոնավ քամի: Ազոտ կերպով փայլ-
փլլում եյին փողոցի լապտերները. մարդկային
խմբերն անվերջ գալիս եյին ու անցնում: Այդպիս
ե լինում միշտ Պետրոգրադում խռովութիւնների
նախորդակին:

Քաղաքը ջլայնացած եր, ցնցվում եր ամեն
մի սուր ձայնից, սակայն բոլշևիկների մասին
ձայն-ծալտուն չկար: Զինվորները մնում եյին
զօրանոցներում, բանվորները՝ գործարաններում,
ֆաբրիկաներում...

Յես շտապեցի Սմոլնի: Տեղեկացա, վոր
բոլոր հեռախոսները կտրտված են, բայց ֆաբ-
րիկաների և զօրանոցների հետ հաղորդակցու-

թիւնը պահպանվում ե ուղիմական հեռախոսի
միջոցով: Կառավարական խմբերը պատրաստ եյին
շարժվելու քաղաքի ամենահեռավոր մասերը.
նրանցից մեկն ասաց. «ամեն ինչ պատրաստ ե
շարժվելու՝ կոճակը սեղմելուն պես»:

Ահա անցավ Պոզվոյսկին՝ մի նիհար, միբու-
քավոր մարդ, վորի ուղեղում ծնվեց ապստամ-
բութիւն կիրառելու ծրագիրը. անցավ Անտոնով-
Ովսենսկոն՝ չաժիլված, կեկտոս ոճիբով, գրեթե
հարբած՝ անքուն գիշերներից. Կրիլենկոն՝ միշտ
ժպտուն, քառակուսի գեմքով մի վինվոր, — այս-
պես եյին այդ որերի և գալիք որերի մարդիկ:

Դահլիճում իմ դեմ յեկավ բոլշևիկյան ա-
ռաջնորդներից մեկը: Նա ցույց տվավ ինձ ա-
տրըճանակը: «Գործն սկսվել ե: Հակառակորդը
գիտե, վոր պետք ե վերջացնի մեզ հետ իր գործը,
կամ թե հասել ե իր վերջը»:

Յերբ յես մտա այն դահլիճը, ուր նիստ ու-
նեւր Պետրոգրադի Խորհուրդը, Տրոցկին վերջաց-
նում եր իր ճառը:

«Մեզ հարցրին, — ասում եր նա, — մտա-
ղիբ ենք մենք ապստամբութիւն կազմակեր-
պելու: Յես կարող եմ վորոշակի պատասխան
տալ այդ հարցին. Պետրոգրադի Խորհուրդն զգում
ե, վոր վերջապես, հասել ե այն մոմենտը, յերբ
իշխանութիւնը պետք ե անցնի Խորհուրդներին

ձեռքը: Ժամանակավոր կառավարութիւնը հանդիսանում է խղճուկ և անողնական: Նա միայն սպասում է պատմութեան ցախավելի-շարժմանը, վորպէսզի տեղի տա իսկական ժողովրդական կառավարութեանը: Իսկ յեթե նա հանդես գա մեր դեմ, այն ժամանակ մենք կպատասխանենք հակահարձակումով, հարվածին՝ հարվածով, յերկաթին՝ պողպատով:

Ծափահարութիւնների միջից նա հայտարարեց, թե ձախ սոցիալիստ-հեղափոխականները համաձայնել են մտնել Ռազմա-Հեղափոխական Կոմիտեյի մեջ:

Նոյեմբերի 6-ի առավոտյան յես իմացա, վոր բոլշիւիկյան «Солдат» և «Рабочий Путь» թերթերը կառավարութիւնը փակել ե: Լուրեր եյին պատում, թե Կերենսկին զնացել է հանրապետութեան խորհուրդը՝ առաջարկելու իր հրաժարականը:

Յես շտապեսի Մարիինսկի պալատը, համեն-լով Կերենսկու կրքոտ և զրեթե անկապ ճառի վերջին:

«Ուլյանով-Լենինը, —ասում եր Կերենսկին, —հանդիսանում է պետական հանցավոր, վորը թաքնվում է, և վորին մենք աշխատում ենք գտնել: Այդ պետական հանցավորը պնդում է, թե պետք է անհապաղ դիմել զինված ապստամբութեան: Նույնպէս անհրաժեշտ և նիշել Պետրո-

զըրդի խորհրդի այժմյան նախագահ Բրոնշտեյն-Տրոցկու գործունեութիւնը: Յես առաջարկում եմ անհապաղ քննութիւն սկսել և կատարել անհրաժեշտ ձերբակալութիւններ: Յես հենց նոր ստացա բոլշիւիկյան մի պրոկլամացիա:

Ահա այն... և նա կարդաց:

«Բանվորական և Զինվորական Պատգամավորների Պետրոգրադի խորհրդին վտանգ է սպառնում: Մենք հրամայում ենք զորագնդերին անմիջապէս յելույթի պատրաստվել և սպասել նոր հրամանների: Հրամանը չկատարելը կհամարվի դավաճանութիւն հեղափոխութեանը:

Նախագահի փոխարեն՝ Պոլվոյսկի

Քարտուղար՝ Ուլենսկի:

Ժամանակավոր կառավարութիւնը յերբեք չի խախտել քաղաքացիների ազատութիւնը, բայց հիմա մենք ստիպված ենք կռիւ մղել բոլոր այն կուսակցութիւնների և խմբերի դեմ, վորոնք բարձրացրել են իրենց ձեռքը ուսս ժողովրդի ազատ կամքի դեմ: Այդ կուսակցութիւններին ու խմբերին պետք է վճռականապէս վերջ տալ:

Նա վերջացրեց: Ամբողջ դահլիճը վորոտում եր շարախինդ բացականչութիւններից:

Նույնիսկ սոցիալիստ-հեղափոխական Գոցը, անգամ նա մեղադրում եր ժամանակավոր կառա-

վարությանը՝ տեղի ունեցած շատ բաների մեջ։ Մենչևիկ-ինտերնացիոնալիստների առաջնորդ Մարսովը հանդես գալով հայտարարեց, թե կենսիկո ճառը դրդում է քաղաքացիական կռվի։

Ընդունվեց մի վորոշում, վորը քննադատում էր կառավարության գործողությունները։ Բայց մենչևիկները և մյուս համաձայնողականներն ըսկըսեցին հավատացնել կերենսկուն, թե իրենք առհասարակ չեն ուզում այդ բանաձևով անվտանգութուն հայտնել կառավարությանը... Փողոցով անցնելու ժամանակ յես պատահեցի ղինվորական վաշտերի, վորոնք գրավում էին մասնավոր տվտոները, անցնում էին ծովազնացներ, վորոնց ղլխարկների վրա գրված էր „АВРОРА“, „Заря Свободы“ («Ազատության արշալույս»)։ ղրանք բալտիական նավատորմի բոլշեվիկյան ղլխավոր հաժանավերի անուններն էին։ Պետրոգրադի Նորհուրդը ամբողջ գիշեր նիստ ուներ Սմոլնում։ Տաք վեճեր էին տեղի ունենում բոլշևիկների ու մենչևիկների միջև։

Առավոտյան ժամը 4-ի մոտերքը ներքին դահլիճում յես պատահեցի Զորինին՝ հրացանն ուսին։

«Մենք հանդես յեկանք, —ասաց նա հանգիստ, բայց գոհունակությամբ։— Մենք ձերբակալեցինք արդարադատության մինիստրի ոգնա-

կանին և դավանության գործերի մինիստրին։ Նրանք արդեն ղտնվում են ներքնահարկում։ Մի գորագունդ ղնում է գրավելու հեռախոսի կայանը, մյուսը՝ գրավելու հեռագիրը, իսկ յերրորդ գունդը՝ Պետական բանկը։ Կարմիր գվարդիան հանդես է յեկել»։

Աստիճանների վրա, ցուրտ մթության մեջ, մենք առաջին անգամ տեսանք Կարմիր գվարդիան։

Հեռվից թուշում, համնում էին մեզ արագարագ կրակվող հրացանների ձայները։

Սմոլնին՝ վողողված լույսերով՝ աղմկում էր, ինչպես մեղուների փեթակ։

ԺԱՄԱՆԱԿԱՎՈՐ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒՅՅԱՆ ԱՆԿՈՒՄԸ

Ձորեքշաբթի՝ նոյեմբեր 7-ին յես վեր կացա շատ ուշ։ Խոնավ և ցուրտ որ եր։ Պետական Բանկի առաջ կանգնած եյին մի քանի զինվոր՝ սվինավոր հրացաններով։

«Դուք վո՞ր գորաբանակից եք, — հարցրի յես, — կառավարության»։

— Այլես կառավարութիւն չկա, — պատասխանեց նրանցից մեկը՝ ժպտալով։ Փառք ասածու։ Ահա այն բոլորը, ինչ յես կարողացա իմանալ նրանցից։

Ամբողջ քաղաքում փակցրած եյին հայտարարութիւններ, կոչեր։ Կոչերը հայանում եյին, թե ընդդեմ բոլշեիկների կազմված ե «Հասարակական Ապահովության Կոմիտե», վորի կազմի մեջ մտել են բոլշեիկներին հակառակ բոլոր միութիւններն ու կուսակցութիւնները։

Մարիինսկի պալատի մոտ յես լսեցի մի ծո-

վագնացի պատմածը այն մասին, թե ինչպես վերջացավ Ռուսական Հանրապետության Խորհուրդը, վորը նիստ ունեւ այդ պալատում լույս նոյեմբեր 7-ի գիշերը։

«Մենք մտանք այստեղ, — ասաց նա, — և մի քանի պահակ նշանակեցինք բոլոր դռների մոտ։ Յես գնացի հակահեղափոխական Կորնիլովի մոտ, վոր նստած եր նախագահի աթոռին։

«Այլես չկա ձեր Խորհուրդը, — ասացի յես, — հիմա տուն գնա»։

Լավեց ծիծաղ։

Այդ միջոցին մոտեցավ մի ավտո. այնտեղ նստած եր ձերբակալված համաձայնողական Գոցը։ Այնուհետև մոտեցավ մի ավտոմոբիլ ևս. այնտեղ նստած եյին ժամանակավոր կառավարության ձերբակալված անդամները։ Նրանց ուղեկցում եր լատիշ Պետերսը՝ Ռազմահեղափոխական Կոմիտեյից։

«Յես կարծում եյի, թե դուք ձերբակալել եք այդ բոլոր ջենտլմեններին անցյալ գիշեր», — ասացի, ցույց տալով նրանց։

«Ո՛հ, — ասաց նա հիասթափված. — անշնորհները բաց եյին թողել մեծ մասին, նախ քան մեր վորոշումը, թե ինչպես վարվենք նրանց հետ»։

Յես քայլերս ուղղեցի դեպի Ձմեռային պա-

լատը: Այնտեղ դեռ եւս կային Կերենսկու կառավարութեան զորքեր: Պալատում տէրում եր անկարգութիւն: Զինվորներն ու սպաները հարբեցողութեան ելին անձնատուր յեղել: Կերենսկու անձնական աղբուսանար, մի շատախոս պատանի, մեզ բացատրեց, «Իբրեւ դադանիք», թե Կերենսկին գնացել է ռազմաճակատ, սակայն ռազմաճակատին պակասում է զազուկներ, վար վերցվում է անգլիական հիվանդանոցից:

Դուրս դալով Զմեռային պալատից, մենք յերկար ժամանակ թափառում ելինք Պետրոգրադի փողոցներով, ուր դեռ ու դեռ ելին վազում զրահապատները՝ ծածանվող կարմիր դրոշակներով: Յերեկոյան մենք գնացինք Մոսկի, ուր Կամենից յես խմացա, վոր Պետրոգրադի Խորհուրդը մի բանաձև է հանել, վորը վողջունում է պրոլետարիատի իրազործած ապստամբութիւնը և ժամանակավոր կառավարութեան տապալումը...

... Գիշեր եր. տասից անց եր 40 լուպե...

Մեր առջև գտնվում եր Խորհուրդների ծփացող ու յեռուն յերկրորդ Համառուսական Համագումարը:

Մռայլ մենշեիկ Դանը վեր կացավ և գահադրեց:

«Յես հայտարարում եմ բացված բանվորա-

կան և զինվորական պատգամավորների Խորհուրդների Յերկրորդ Համառուսական Համագումարի առաջին նիստը»:

Կամենիք հայտարարեց որակարգը.

1) Իշխանութեան կազմակերպումն, 2) Պատերազմ և հաշտութիւն, 3) Հիմնադիր Ժողովի նրավիրումը:

Նիստն անցավ չափազանց փոթորկալից: Համագումարի պրեզիդիումն ընտրութիւնները վերջացան: Մենշեիկյան հին կենտրոնական գործադիր կոմիտեն իջավ ամբիոնից և նրա տեղը զրավեցին՝ Տրոցկին, Կամենիք, Լուսաշարսկին, Կոլոնտայը...

Ամբողջ դահլիճը վոտքի յելավ վորոտալից ծափահարութիւններով: Վորքան ելին բարձրացել այդ բողջեիկները, վոր արհամարհված և հալածված մի ազանդից, վորպիսին նրանք թվում ելին 4 ամիս առաջ, դարձել ելին մեծ Ռուսաստանի ղեկավարները. Ռուսաստանի, վորն ապրում եր հեղափոխական ապստամբութեան մակընթացութիւնը:

Լոգովսկին առաջարկեց փոփոխութեան յենթարկել համագումարի որակարգը:

Բայց հանկարծ լսվեց մի նոր աղմուկ, ավելի խոր, քան ամբոխի աղմուկը, համառ, անհանսգստացնող. դա հրետանու մի խուլ պայ-

թյուն եր: Հասարակությունը հուզված նայեց պատահանների ուղղությամբ, և ժողովում ավերեց տենդային մթնոլորտ:

Մենշևիկ Մարտովը խոսք պահանջելով՝ խռուպոտ ձայնով ասաց.

«Քաղաքացիական կռիվն սկսվում է: Առաջին հարցը պիտի լինի ստեղծված զրույթյան խաղաղ ճանապարհով լուծելու հարցը: Մենք պետք է պատվիրակություն ընտրենք՝ մյուս սոցիալիստական կուսակցությունների հետ բանակցություններ վարելու համար, վորպեսզի ստեղծենք բոլորի կողմից ճանաչված մի իշխանություն»:

Իսկ այդ ամբողջ ժամանակ անդադար հընչում ել թնթանոթների խլացուցիչ աղմուկը, և պատվիրակները փոխանակում էին այրող խոսքեր:

Այուպես, հրեհանու վորոտի հետ, մթուրյան մեջ, ասելուքյան յեվ վախի խելագար համարձակության միջից ծնվում եր նոր Ռուսաստանը:

Մենշևիկներն ամեն կերպ աշխատում էին խափանել խորհուրդների համագումարը, նրանք հանդես էին բերում իրենց զինվորական պատվիրակներին:

«Բանակը ճիշտ չի համարում խորհուրդների համագումարի հրավիրումը», — ասաց նրանցից մեկը:

«Յես կոչ եմ անում խելքը չկորցրած բոլոր զինվորներին՝ թողնել այս համագումարը», — ասաց մյուսը:

«Կորնիլովեց, հակահեղափոխական, պրովուկատոր», — լսվում էին աղաղակներ՝ հանդես յեկած մենշևիկների հասցեյին:

Հատիչական հրացանաձիգների կողմից հանդես յեկավ Պետերսոնը:

«Հատիչական հրացանաձիգները, — ասաց նա, — հայտնեցին, թե խոսակցությունների ժամանակն անցել է: Հարկավոր է դործ, հարկավոր է վերցնել իշխանությունը: Մենշևիկներն ուզում են հեռանալ, թող հեռանան, բանակը նրանց հետ չէ»:

Դահլիճը վորոտաց ծափահարություններից: Հիսուն պատվիրակ վերկացան և խոնվելով մոտեցան մուտքին:

Կամենևը զանգահարեց՝ բացականչելով.

«Մնացեք ձեր տեղերում, մենք կշարունակենք մեր աշխատանքը»:

Իսկ Տրոցկին վեր թռչելով տեղից՝ ամբողջապես գունատ, դեմքի խիստ արտահայտությամբ՝ ասաց սառն արհամարանքով.

«Բոլոր այդ այսպես կոչված սոցիալ-համաձայնողականները՝ մենշևիկները, սոցիալիստ-հեղափոխականները և ուրիշները թող հեռանան»:

Նրանք սոսկ միայն պատմութեան տախտակներն են, վորոնք կապելվեն ու կթափվեն պատմութեան աղբակույտը»:

Ռյազանովը բոլշիկիների անունից հայտարարեց.

«Ռազմա-Հեղափոխական Կոմիտեն պատմիրակություն և ուղարկել Ձմեռային պալատը, վորտեղ դարան եյին մտել յունկերները, բանակցություններ վարելու: Այդպիսով մենք անում ենք ամեն ինչ՝ արյունահեղությունը կանխելու համար»:

Մենք շտապեցինք դուրս գալ այդտեղից: Սմոլնու առաջ դանվող ամբողջ պարտեզը ներկայացնում էր մի ահագին դարած յեկող ու գնադող ավառների, վորոնց ազմուկի միջից լսվում էյին թնդանոթների հառ-հառ, դանդաղ-դարկերը: Բեռնակիր ավառյով մենք ճանապարհ ընկանք դեպի Ձմեռային պալատը:

Յե՛ս և իմ ամերիկյան ընկերները միացանք այն վաշտին, վորը թաքնվել էր պալատի դիմացը: Դանվող շենքի կամարի տակ: Բաց տեղ դուրս գալով՝ մենք վազեցինք, խիստ կռացած և համախուժմբ ու պահվեցինք Ալեքսանդրյան սյունաշարքի պատվանդանի մոտ:

— Զեղնից շատ մարդ և սպանված, — հարցրի յես:

— Չգիտեմ, մոտ մի տասնյակ...

Սյան հետևը մի քանի բոլբ մնալուց հետո՝ մի քանի հարյուր մարդուց բաղկացած վաշտն ավելի վստահ զգաց և, առանց վորեւ հրամանի, հանկարծ կրկին հարձակում գործեց պալատի վրա, ուր թաքնված էյին յունկերները՝ կերենսկուկողմնակիցները:

Մենք ներս խուժեցինք պալատի աջ կողմի մուտքերից մեկով: Այստեղից սկսվում էյին բազմաթիվ միջանցքներ և սանդուղքներ: Այստեղ զետեղված էյին ահագին քանակութեամբ ինչ-վոր արկղեր:

Զինվորները և կարմիր գվարդիականները հրացանների կոթերով սկսեցին ջարդել նրանց յերեսի տախտակները, հանելով արկղերից գորգեր, վարագույրներ, սպիտակեղեն, հախճապակի, սպակի: Կարմիր գվարդիականներից մեկը շրջում էր՝ բրոնզե ժամացույցն ուսին: Մյուսը գտավ ջաշլամի փետուր, վորը խրեց իր գլխարկին: Թալանը դեռ նոր էր սկսվել, յերբ՝ մեկը բզավեց.

— Ընկերներ, վոչնչի ձեռք մի՛ք տա, վոչինչ մի՛ք վերցնի: Դա ժողովրդի սեփականությունն է:

Մի քանի ձայներ անհապաղ գոչեցին. «Կանգնիր. դիր տեղը. վոչինչ մի՛ վերցնի. ժողովրդի սեփականությունն է»: Միջանցքներով անցան և

հեռվում մարեցին «հեղափոխական կարգապահություն... ժողովրդի սեփականություն» բառերը...

Կարգն արագ կերպով վերականգնվեց:

«Մաքրել պալատը,—գոչեց մի կարմիր զըվարդիական.—ընկերներ, ցույց տանք, վոր մենք գողեր ու բանդիտներ չենք»:

Պալատից դուրս յեկողներին խուզարկում էին: Այն բոլորը, ինչ նրանց սեփականությունը չեր կազմում, խլվում էր, ցուցակագրվում և տարվում մի փոքրիկ սենյակ:

Վերջրած իրերի մեջ կային փոքրիկ արձաններ, թանաքի շշեր, մահճակալների ծածկոցներ՝ ցարական նշաններով, մոմակալներ, փոքրիկ նկարներ, վոսկեկոթ սրեր, հագուստ և այլն:

Այնուհետև սկսեցին դուրս բերել յունկերներին: Նրանք սարսափած տեսք ունեյին: Նրանց վրա բզազվում էին՝ մարդասպաններ, հսկահեղափոխականներ, կոռնիլովցիներ: Բայց բռնություն գործ չգրվեց նրանց վերաբերմամբ: Նրանց խուզարկեցին, և դուրս յեկավ, վոր նրանց զրպանները լիքն են թալանված ամեն տեսակ մանրածուր բաներով:

«Այժմ այլևս դուք զենք չեք բարձրացնի ժոժողովրդի դեմ»—հարցնում էին յունկերներին

Ռազմա-Հեղափոխական Կոմիտեյի ներկայացուցիչները:

«Վոչ»,—պատասխանում էին յունկերները:

Այդ հարցից հետո նրանց բաց էին թողնում:

«Խնդրեմ, ընկերներ»,—հնչեց մի ինչ վոր ձայն: Դռների մեջ յերևացին մի զինվոր և մի կարմիր զվարդիական: Նրանց հետևում էին ժամանակավոր կառավարության անդամներից 6 հոգի: Նրանց մեջ էին՝ Կիշկինը և Տերեշչենկոն: Ամբոյը փողոցում ուզում էր ինքնադատաստանի յենթարկել նրանց, նույնիսկ կրակում էին նրանց վրա, բայց ծովագնացներն այնուամենայնիվ կարողացել էին նրանց վողջ հասցնել Պետրոպավլովսկի բերդը:

Առավոտյան ժամը 3-ի մոտերքը մենք թողինք Ջմեռային պալատը և ուղևորվեցինք Սմոլնի: Ճանապարհին մտանք քաղաքային դուման, ուր նիստ էր գումարել Հասարակական Ազահովության Կոմիտեն: Սկոբելը սնդում էր, վոր Հասարակական Ազահովության Կոմիտեն վերակոչվի Հայրենիքի և Հեղափոխության Փրկության Կոմիտե:

Դրանով սկիզբ դրվեց բոլոր հակաբոլշևիկյան ուժերի համախմբմանը:

Մենք հազիվ թե հաջողեցինք գտնել մի կառույցան, վորը համաձայնեց մեզ Սմոլնի տանել:

«Այնտեղ սատանաներն են», — առաց նրանցից մեկը:

Սմոլ'նին առաջվա նման աղմկոտ երևալու էր և բազմությամբ լի:

Համագումարը նիստ ունեւր: Կամենսկը կարգաց ձերբակալված միւնիստրների ցուցակը: Տերեշչենկոյի անունը հարուցեց ծափահարությունների վորոտ:

Սոցիալիստ - հեղափոխականները պնդում էին, վոր անհապաղ բաց թողնեն սոցիալիստ միւնիստրներին:

Հանդես յեկավ Տրոցկին:

«Այդ ընկերները բռնված են այն միջոցին, յերբ նրանք դավադրություն էին կազմում՝ ցրելու խորհուրդները: Կոստրյուք վորեւէ հիմք նրանց հետ մարդավարի վարվելու: Հուլիսյան որերից հետո նրանք այնքան եւ հաշիւի չէին առնում մեզ: Այժմ, յերբ պաշտպանողականներն ու վախկոտները հեռացել են, և հեղափոխության պաշտպանության ու փրկության ամբողջ խնդիրը մեր ուսերին ե զրկած, առավել ևս անհրաժեշտ ե աշխատել, աշխատել և աշխատել: Մենք վճռել ենք մեռնել ավելի շուտ, քան թե նահանջել»:

Նրանից հետո հանդես յեկավ Յարսկոյե Սելոյից հեալով հասած մի կոմիսար՝ ամբողջապես

յեխի մեջ կորած՝ ճանապարհից նոր վերադարձած լինելու պատճառով:

«Յարսկոյե Սելոյի գարնիզոնը կանգնած ե Պետրոգրադի ղռների մոտ, պատրաստ՝ պաշտպանելու խորհուրդը, Ռադմա-Հեղափոխական Կոմիտեն»:

Նրա յեղույթն ընդունվեց վորոտալից ծափահարություններով:

Մենշևիկները նորից պահանջեցին ընտրել մի հանձնաժողով՝ վորոնելու համար խաղաղ յեղծստեղծված դրությունից:

«Ձկա վոչ մի խաղաղ յեղծ», — վորոտաց ամբողջը:

«Հաղթություն, ահա հարցի միակ լուծումը»:

Համագումարը տապալեց մենշևիկների առաջարկությունը: Մենշևիկների մնացորդներն սկսեցին դուրս գալ նիստի դահլիճից՝ հավաքվածների հեզնական բացազանչությունների տակ: Այնուհետև համագումարի կողմից ընդունվեց մի կոչ՝ ուղղված ամբողջ Ռուսաստանի բանվորներին, զինվորներին և գյուղացիներին:

«Բանվորներին, զինվորներին և գյուղացիներին»:

Բանվորական և Զինվորական Պատգամավորների խորհուրդների Յերկրորդ Համառուսական համագումարը բացվեց... Հենվելով Պետրո-

կառավարութիւնը և զրաւ խորհուրդների համագումարը արդեն կատարված պետական հեղաշրջման առջև: Այժմ պետք էր տիրել ամբողջ մեծ Ռուսաստանին և այնուհետև ամբողջ աշխարհին: Կհետևէ՞ արդյոք Ռուսաստանը Պետրոգրադին և կեննի՞ վոսքի: Իսկ աշխարհը: Ի՞նչ է պատրաստում նա: Այնտեղ արձագանք կտան արդյոք ժողովրդական մասսաները, և կբարձրանա համաշխարհային կարմիր ալիքը:

Թեպետ արդեն առավոտյան ժամը 6-ն էր, քաղաքը դեռ պարուրված էր դիշերվա խավար և ցուրտ ծածկույթով: Միայն թույլ, անհամարձակ, դունատ լույսն էր վախկոտ դեգերում լուռ փողոցներով, ստիպելով դժգունելու պահակային խարույկներին: Սոսկալի առավոտվա սովերը մոխրագույն փոշիով բարձրանում էր Ռուսաստանի վրա:

Գլ. 5

ԱՌԱՋ ԱՆՎԱԽ

Իշխանութիւնը խորհուրդների ձեռքն անցնելու հենց առաջին որերից Փրկության Կոմիտեն կատաղի պայքար էր մղում բոլշևիկներին, դեմ: խորհուրդների Համառուսական Համագումարին՝ զորաբանակին ուղղած կոչի առթիւ, վորտեղ հրահանգվում էր «ձեռք առնել բոլոր միջոցները—անհատաւոր ձերբակալելու Կերենսկուն և բերելու նրան Պետրոգրադ», Փրկության Կոմիտեն բաց թողեց հետևյալ կոչը.

«Փրկության Կոմիտեն,—ասված էր այնտեղ,—հրամայում է բոլոր քաղաքացիներին, վոր նրանք հրաժարվեն ընդունել բռնության իշխանութիւնը: Միք հպատակվի նրա հրամաններին: Վոսքի յեկեք՝ պաշտպանելու հայրենիքն ու հեղափոխութիւնը: Պաշտպանեցեք Փրկության Կոմիտեն»:

Ինտելիգենցիան և բուրժուազիան Փրկու-

թյան Կոմիտեյի կողմն եյին ու ամեն կերպ վնասում եյին Խորհրդային Իշխանության։

«Ինչպես, այդ բոլշեիկներն ուզում են թելադրել ինտելիգենցիային։ Մենք նրանց յուշը կտանք», — ասում եյին նրանք։

Անմխիթար լուրեր հասան այն մասին, թե Կորնիլովը փախել է կալանքից, այն մասին ևս, թե գեներալ Կալեդինը դալիս է Պետրոգրադի վրա։ Բուրժուազիան ցնծում էր և անհամբեր սպասում բոլշեիկների մոտալուտ անկման։ Այս բոլորը վախեցնում էր և քայքայիչ ազդեցություն ունենում բոլշեիկյան կուսակցության վերոջ մասի վրա ու ստիպում նրան հակվել զիջումներ անելու մտքի կողմը, վորջափով խոսքը վերաբերում էր սոցիալիստական միացյալ կառավարություն ստեղծելուն։

«Մենք չենք կարող դիմանալ, — բացականչում եյին նրանք. — հակառակորդի ուշժը չափազանց մեծ է, մենք մարդիկ չունենք, մենք մենակ կմնանք, իսկ մենակ՝ մենք չենք կարող գլուխ հանել, և ամեն ինչ կկորչի»։

Այդպես եյին ապացուցում Կամենսկը, Ռյազանովը և ուրիշները։ Բայց Լենինն ու Տրոցկին անսասան եյին, ինչպես ժայռ։

Նվաճված Իշխանության բախտի հարցը վճռվում էր Սմոլնում Խորհուրդների շարունակ-

վող համագումարում, ուր և ուղղեցի յես քայլերս։ Նիստի մեծ դանլիճում, վոր լեփ-լեցուն էր բանվոր հանդիսատեսներով, յես տեղ գրավեցի։ Ըննից պակաս էր 20 բուսի, յերբ ծափահարություններ լուրտը ազդարարեց պրեզիդիումի գալուստը։ պրեզիդիումի, վորի անդամների մեջ էր Լենինը, մեծ Լենինը։

Վոչ բարձրահասակ, ամրապինդ մի կազմվածք՝ ուսերին մոտ գտնվող մեծ, ճաղատ և ուռուցիկ գլխով, վոչ մեծ աչքեր, քիթը «գետնախնձոր», լայն, ագնիվ ճակատ և ծանր կզակ։ Հագին ուներ մի անփուլթ կոստյում՝ լայն, յերկար անդրափարտիքով։ Անհավատալի յեր թվում, թե նա կարող է լինել ամբոխի սիրելին՝ սիրված և հարգված այնչափ, վորչափ շատ քչերն են պատմության մեջ սիրվել ու հարգվել։ Այսպես է ժողովրդական այդ տարորինակ առաջնորդը, առաջնորդ՝ իր բացառիկ մեծ մտքի ուժով, առաջնորդ, վոր անկարող է համաձայնությունների մեջ մտնել, առաջնորդ, վոր ունի մեծ ընդունակություն՝ պարզ արտահայտություններով բացատրելու խոր մտքեր և վերլուծելու հասարակական բարդ հանգամանքներ։

Նիստում հանդես յեկած համաձայնողական կուսակցություններին պատկանող հետտորները պահանջում եյին բոլշեիկներից զիջումներ անել,

Թյան Կոմիտեյի կողմն եյին ու ամեն կերպ վնասում եյին: Խորհրդային Իշխանության:

«Ինչպես, այդ բոլշեիկներն ուզում են թելադրել ինտելիգենցիային: Մենք նրանց ցույց կտանք», — ասում եյին նրանք:

Անմխիթար լուրեր հասան այն մասին, թե Կորնիլովը փախել է կալանքից, այն մասին եւ, թե գեներալ Կալեդինը դալիս է Պետրոգրադի վրա: Բուրժուազիան ցնծում էր և անհամբեր սպասում բոլշեիկների մոտալուտ անկման: Այս բոլորը վախեցնում էր և քայքայիչ ազդեցութիւն ունենում բոլշեիկյան կուսակցության վերջ մասի վրա ու ստիպում նրան հակվել զինջումներ անելու մտքի կողմը, վորչափով խոսքը վերաբերում էր սոցիալիստական միացյալ կառավարութիւն ստեղծելուն:

«Մենք չենք կարող դիմանալ, — բացականչում եյին նրանք. — հակառակորդի ուշժը չափազանց մեծ է, մենք մարդիկ չունենք, մենք մեռակ կմնանք, իսկ մենակ՝ մենք չենք կարող գլուխ հանել, և ամեն ինչ կկորչի»:

Այդպէս եյին ապացուցում Կամենսկը, Ռյազանովը և ուրիշները: Բայց Լենինն ու Տրոցկին անսասան եյին, ինչպէս ժայռ:

Նվաճված իշխանության բախտի հարցը վճռվում էր Սմոլնում Խորհուրդների շարունակ-

վող համագումարում, ուր և ուղղեցի յես քայլերս: Նիստի մեծ դահլիճում, վոր լեփ-լեցուն էր բանվոր հանդիսատեսներով, յես տեղ գրավեցի: Ըննից պակաս էր 20 բուպի, յերբ ծափահարութիւնների վորտը ազդարարեց պրեզիդիումի գալուստը. պրեզիդիումի, վորի անդամների մեջ էր Լենինը, մեծ Լենինը:

Վնչ բարձրահասակ, ամրապինդ մի կազմվածք՝ ուսերին մոտ զանվող մեծ, ճաղատ և ուռուցիկ գլխով, վնչ մեծ աչքեր, քիթը «գետնախնձոր», լայն, ազնիվ ճակատ և ծանր կզակ: Հագին ուներ մի անփուլթ կոստյում՝ լայն, յերկար անդրափարտիքով: Անհավատալի յեր թվում, թե նա կարող է լինել ամբոխի սիրելին՝ սիրված և հարգված այնչափ, վորչափ շատ քչերն են պատմության մեջ սիրվել ու հարգվել: Այսպէս է ժողովրդական այդ տարորինակ առաջնորդը, առաջնորդ՝ իր բացառիկ մեծ մտքի ուժով, առաջնորդ, վոր անկարող է համաձայնութիւնների մեջ մտնել, առաջնորդ, վոր ունի մեծ ընդունակութիւն՝ պարզ արտահայտութիւններով բացատրելու խոր մտքեր և վերլուծելու հասարակական բարդ հանգամանքներ:

Նիստում հանդես յեկած համաձայնողական կուսակցութիւններին պատկանող հետտորները պահանջում եյին բոլշեիկներից զինջումներ անել,

քննադատում եյին բոլշեիկներին և սպառնում հեղափոխության անկումով:

Բոլորն սպասում եյին, թե ինչ կասի Լենինը:

Լենինը հանդես յեկավ:

Ծափահարությունների վորոտը ցնցեց զահլիճը: Յերբ լռեցին մի քանի բոպե տևող ծափահարությունները, նա պարզապես ասաց.

«Մենք այժմ ձեռնարկում ենք սոցիալիստական հասարակակարգի շինարարությանը»:

Յե՛վ այդ խոսքերը կրկին լողշունվեցին վոշմարդկային գոռում-գոչումով:

«Առաջին հերթին պետք է ձեռք առնվին գործնական միջոցներ՝ հաշտություն կնքելու: Մենք պետք է հաշտություն առաջարկենք բոլոր պատերազմող յերկրների ժողովուրդներին խորհրդային պայմանների հիման վրա, այսինքն առանց անհեքսիայի (յերկրամասերի գրավման) և առանց կոնտրիբուցիայի (պատերազմական տուգանքի)՝ ժողովուրդների ինքնորոշման իրավունքով: Միաժամանակ համաձայն մեր խոստումների՝ մենք պետք է հրապարակենք զաղանի պայմանագրերը և հրաժարվենք պահպանելու այդպիսիք: Պատերազմի և հաշտության հարցն այնքան պարզ է, վոր կարծում եմ՝ կարելի չէ առանց հառաջաբանների կարգալ գեկլարացիա-

յի նախագիծը՝ ուղղված բոլոր պատերազմող յերկրներին»:

Նրա ձայնը հնչում եր այնքան հարթ, վոր ստացվում եր այն տպավորությունը, թե ասես, նա կարող է անվերջ հնչել... Վորևե ֆուպ ընդգծելու համար՝ նա թեթևակի առաջ եր թեքվում: Իսկ նրա առջև նրան ուղղված հազարավոր պարզ դեմքեր նայում եյին նրան սիրով և խոնարհությամբ: Լենինն սկսեց կարգալ:

«Դիմումն բոլոր պատերազմող յերկրների ժողովուրդներին յե՛վ կառավարություններին.

Բանվորա-գյուղացիական կառավարությունը առաջարկում է բոլոր պատերազմող ժողովուրդներին և նրանց կառավարություններին՝ անհապաղ բանակցություններ սկսել արգարացի դեմոկրատական հաշտություն կնքելու վերաբերմամբ, առանց ուրիշի հողերի գրավման, առանց ուրիշ ժողովուրդների բռնի միացման...

... Ռուսաստանի բանվորա-գյուղացիական կառավարությունը առանձնապես դիմում է Անգլիայի, Ֆրանսիայի և Գերմանիայի գիտակից բանվորներին: Այդ յերկրների բանվորներն անցյալում մեծամեծ ծառայություններ են մատուցել պրոպրետարի և սոցիալիզմի գործին, նրանց անցյալ հեղափոխական աշխատանքը մեզ յերաշխիք է ծառայում, վոր նրանք կհասկանան այժմ

իրենց վրա ծանրացած պարտականությունները՝ ազատագրելու մարդկությունը պատերազմի սարսափներից, և իրենց վճռական, անձնագործ պայքարով կողմնեն մեզ՝ հաջողությամբ իր վախճանին հասցնելու հաշտության գործը և դրա հետ միասին բնակչության աշխատավոր և շահագործվող մասսաների ազատագրումն ամեն տեսակ ստրկությունից և ամեն տեսակ շահագործումից»:

Ծափահարությունների վորոտը վողջունեց հրապարակած դիմումն ժողովուրդներին: Լենինի բոլոր ասածների մեջ կար մի ինչ-վոր հանգիստ և գրավիչ բան, վորը խորապես տպավորվում էր մարդկանց հոգու մեջ: Դժվար չե հասկանալ, թե ինչու մարդիկ հավատում էին, յերբ Լենինն եր խոսում:

Լենինից հետո հանդես յեկած եսերները և մենչեիկ-ինտերնացիոնալիստները հայտնեցին, վոր թեպետ և իրենք շատ բաներում համաձայն չեն բոլշևիկների հետ, բայց թեք ձայն կտան Լենինի առաջարկած «ժողովուրդներին ուղղված դիմումին»: Յեվ իսկապես, յերբ կամենեւ առաջարկեց ձեռք բարձրացնել բոլոր նրանց, ովքեր համաձայն են դիմումին, առաջարկությունն ընդունվեց միաձայն. դեմ չկար: Ամենքը վտաբի յելան... Հնչեց ինտերնացիոնալը: Հուժկու հրնչյունները տարածվեցին դահլիճում՝ թափանցելով պատուհաններից ու դռներից դեպի յերկինքը:

«Պատերազմը վերջացել է», — ասաց կողքիս յերիտասարդ բանվորը՝ ուրախությունից փայլող գեմքով:

Հեղափոխությունն անում եր իր գործը:

Այնուհետև Լենինը կարգաց հողին վերաբերող դեկրետը, ուր ասված եր, թե հողի կալվածատիրական, ցարական և վանական սեփականությունը անհապաղ վերացվում է: Հողն անցնում է տեղական հողային կոմիտեների տնօրինությանը: Դեկրետը՝ քննելուց հետո՝ դրվեց քվեարկության. միայն մի պատվիրակ դեմ ձայն տվավ, իսկ գյուղացիական պատվիրակները բոլոր կերպով արտահայտեցին իրենց ուրախությունը:

Այդպես առաջ ելին ընթանում բոլշևիկները, վերալսելով իրենց ճանապարհին յեղած բոլոր խոչընդոտները. բոլշևիկները, միակ խմբակը Ռուսաստանում, վորն ունեւ գործունեյության իր հաստատ ծրագիրը, մինչդեռ մյուս խմբակները 8 ամսվա ընթացքում միմիայն շաղակրատությամբ էին զբաղված:

Ժամը մեկ և կեսին տիրեց մի լարված լուություն. կամենեւ կարգաց իշխանության կազմակերպման վերաբերող դեկրետը:

«Բանվորական, Զինվորական և Գյուղացիական Պատգամավորների Խորհուրդների Համառուսական Համագումարը վորոշեց. յերկիրը կառու-

վարելու համար՝ մինչև Հիմնադիր ժողովի հրավիրումը՝ կազմել ժամանակավոր Բանվորա-Փյուն-դացիական Վառավարություն, վորը կկոչվի Ժողովրդական Կոմիսսարների Խորհուրդ... Կառավարչական իշխանությունը պատկանում է Ժողովրդական Կոմիսսարների Խորհրդին»... Յերբ Կամենևը կարգաց կոմիսսարների ցուցակը, յուրաքանչյուր հրապարակված անունից հետո ողբ թնդում եր ծափահարությունների վորոտից, մանավանդ՝ Լենինի և Տրոցկու անունները կարգալիս։ ... Խորհրդի նախագահ՝ Վլադիմիր Ուլյանով Լենին.

Ներքին գործերի Ժողովրդական Կոմիսսար՝ Ա. Ի. Ռիկով.

Յերկրագործության՝ Վ. Պ. Միլյուսին.

Աշխատանքի՝ Ա. Գ. Շլյապնիկով.

Զինվորական և ծովային գործերի Կոմիտե, հետևյալ կազմով՝ Ա. Ուսենկո (Անսոնով), Ն. Վ. Կրիլենկո յեվ Գիբենկո.

Առևտրի և արդյունաբերական գործերի՝ Վ. Պ. Նոգին.

Ժողովրդական լուսավորության՝ Ա. Վ. Լուկաչարսկի.

Ֆինանսների՝ Ի. Ի. Ակվոբցով.

Արտաքին գործոց՝ Լ. Գ. Բրուսեյն (Տրոցկի).

Արդարադատության՝ Գ. Ի. Ուպսոկով (Լոմով).

Պարենի՝ Ի. Ա. Տեպուովիչ.

Փոստի և հեռագրի՝ Ն. Պ. Ավիլով (Գլեբով).

Ազգությունների գործերի նախագահ՝ Ի. Բ.

Ջուլաեվի (Սալին).

Պատերազմի և հաշտության, հողի և կառավարության կազմակերպման գեկրեաները, վոր միաձայն ընդունվեցին համագումարի կողմից, ավարտեցին նոյեմբերի 8-ը...

Այդ գեկրեաները պաշտպանելու և իշխանությունը պահելու համար դեռևս շատ ջանք եր պահանջվում բոլշևիկներից, զինվորներից և բանվորական Կարմիր Գվարդիայից, Կերենսկին, խաբեբայությամբ հավաքելով կոզակների գնդերը, շարժվեց Պետրոգրադի վրա և հարձակում գործեց։ Կիրակի, նոյեմբեր 11-ին, կոզակները բուր յեկեղեցիների զանգերի ղողանջունի տակ մտան Պետրոգրադից մի քանի վերստի վրա գտնվող Յարսկոյե Սելո, ուր առաջ տարում եր Նիկոլայ Լ-ը։ Կերենսկին ինքը ճերմակ ձի յեր նստած։ Իսկ Պետրոգրադում հակահեղափոխական յունկերները գրավեցին հեռագրակայանը։

Ամեն ինչ վտռել հանեցին։ Ծովագնացներն առանց խնայելու իրենց ուժերը՝ հարձակվեցին հեռագրակայանի վրա և յերկար, արյունոտ ու համառ կռիվից հետո գրավեցին։ Լենինն անձամբ

վարելու համար՝ մինչև Հիմնադիր ժողովի հրավիրումը՝ կազմել ժամանակավոր Բանվորա-Գյուղացիական Վառավարութուն, վորը կկոչվի Ժողովրդական Կոմիտեաների Խորհուրդ... Կառավարչական իշխանությունը պատկանում է Ժողովրդական Կոմիտեաների Խորհրդին»... Յերբ Կոմեներ կարգաց կոմիտեաների ցուցակը, յուրաքանչյուր հրապարակված անունից հետո ողջ թնդում եր ծափահարությունների վորոտից, մանավանդ՝ Լենինի և Տրոցկու անունները կարգալիս... Խորհրդի Նախագահ՝ Վլադիմիր Ուլյանով Լենին:

Ներքին գործերի Ժողովրդական Կոմիտեա՝ Ա. Ի. Ռիկով:

Յերկրագործության՝ Վ. Պ. Միլյուտսկի:

Աշխատանքի՝ Ա. Գ. Շլյապնիկով:

Զինվորական և ծովային գործերի Կոմիտե, հետևյալ կազմով՝ Ա. Ուսենևկո (Աւստոմով), Ն. Վ. Կրիլենկո յեվ Գիլենկո:

Առևտրի և արդյունաբերական գործերի՝ Վ. Պ. Նոգին:

Ժողովրդական լուսավորության՝ Ա. Վ. Լուսնաբակի:

Ֆինանսների՝ Ի. Ի. Ակվոբցով:

Արտաքին գործոյ՝ Լ. Գ. Բրուցեյն (Տրոցկի):

Արդարադատության՝ Գ. Ի. Ուլյուկով (Լոմով):

Պարենի՝ Ի. Ա. Տեպուրովիչ:

Փոստի և հեռագրի՝ Ն. Պ. Ավիլով (Գլեբով):

Ազգությունների գործերի նախագահ՝ Ի. Բ. Ջուրաբովի (Ասալին):

Պատերազմի և հաշտության, հողի և կառավարության կազմակերպման ղեկընտները, վոր միաձայն ընդունվեցին համագումարի կողմից, ավարտեցին նոյեմբերի 8-ը...

Այդ ղեկընտները պաշտպանելու և իշխանությունը պահելու համար ղեռ ևս շատ ջանք եր պահանջվում բոլշևիկներից, ղինվորներից և բանվորական կարմիր Գվարդիայից: Կերենսկին, խաբեբայությամբ հավաքելով կողակների գնդերը, շարժվեց Պետրոգրադի վրա և հարձակում գործեց: Կիրակի, նոյեմբեր 11-ին, կողակները բոլոր յեկեղեցիների զանգերի ղողանջունի տակ մասն Պետրոգրադից մի քանի վերստի վրա գնանվող Յարսկոյե Սելո, ուր առաջ տարում եր Նիկոլայ 11-ը: Կերենսկին ինքը ճերմակ ձի յեր նստած: Իսկ Պետրոգրադում հակահեղափոխական յունկերները գրավեցին հեռագրակայանը:

Ամեն ինչ վտրի հանեցին: Ծովագնացներն առանց խնայելու իրենց ույժերը՝ հարձակվեցին հեռագրակայանի վրա և յերկար, արյունոտ ու համառ կռիվից հետո գրավեցին: Լենինն անձամբ

դուրս յեկավ գնդերի պատվիրակների առաջ հայտնելով, թե անհրաժեշտ է պաշտպանել Պետրոպոլիսը ու հեղափոխությունը: Գնդերը լիակատար կարգով դուրս յեկան Կերենսկու վաշտերի և կոզակների դեմ, վորոնց հետ եր մղում քիչ մարդված, բայց հերոսաբար կռիւղ Կարմիր Գը վարդիւն:

Նախատորմը տեղեկանալով վտանգի մասին՝ Նեա դուրս բերեց 3 հաժանալ՝ «Ուլեզ»-ը, «Ավրորա»-ն և «Հեղափոխություն»-ը, վորոնք խաբխիւ ձգեցին և իրենց հուժկու թնդանութներն ուղղեցին դեպի Պետրոպոլիս արվարձանները:

Բայց բոլշեիկները չեյին ուզում դուր տեղ արյուն թափել: Յերբ Կերենսկու զորքերն արդեն շատ եյին մոտեցել կարմիր զորքերին, վորոշվեց նրանց մոտ պատվիրակ ուղարկել և համոզել, վոր նրանք անձնատուր լինեն ու դադարեցնեն արյունահոսությունը: Այդպիսի մի պատվիրակ ընտրեցին նախատի Դիրենկոյին, վորը մեկնեց Գատչինա, ուր գտնվում եյին զենեքալ Կրասնովի կոզակները: Թե նա ինչ ասավ նրանց, հայտնի չէ, սակայն մի խոսքով տեղի ունեցավ այն, վոր զենեքալ Կրասնովը ու հազարավոր կոզակներ անձնատուր յեղան և խորհուրդ տվին Կերենսկուն նույնն անել: Այն մասին, թե ինչ յեղավ Կե-

րենսկին, զենեքալ Կրասնովը հետևյալ գրավոր յուզմունքն է տալիս:

Հին տոմարով նոյեմբեր 1-ին Գատչինա քաղաքից.

Այսօր, ժամը 15-ի մոտերքը (ցերեկվա ժամը 3-ին), ինձ իր մոտ կանչեց զերազույն հրամանատար Կերենսկին: Նա չափազանց հուզված եր և ջղային.

— Գենեքալ, — ասաց նա, — դուք ինձ դավաճանեցիք: Այստեղ ձեր կոզակները վորոշակի ասում են, թե նրանք ինձ կձերբակալեն և կը հանձնեն նախատիների ձեռքը:

— Այո, — պատասխանեցի յես, — այդ մասին խոսակցություն կա, և յես գիտեմ, վոր ձեզ վնջ մի տեղ չեն համակրում:

— Բայց սպաներն ել նույնն են ասում:

— Այո, սպաներն առանձնապես դժգոհ են ձեզնից:

— Յեթե դուք ազնիվ մարդ եք, հիմա կը մեկնեք Պետրոպոլիս սպիտակ դրոշակով և կներկայանաք Հեղափոխական Կոմիտեյին, վորի հետ կըրանակցեք, իբրև կառավարության գլուխ:

— Այո, յես այդ կանեմ, զենեքալ:

— Յես ձեզ պահակ կտամ և կխնդրեմ, վոր ձեզ հետ գնա մի նախատի:

— Վնչ, միայն թե վնչ նախատի: Դուք գիտե՞ք, վոր Դիրենկոն այստեղ է:

— Յես չգիտեմ, թե ով է Դիրենկոն:

— Նա իմ թշնամին է:

— Ի՞նչ արած: Յեթե մեծ խաղ եք սկսել, պետք է կարողանաք և պատասխան տալ:

— Այո, միայն թե յես գիշերը կմեկնեմ:

— Ինչո՞ւ, այդ կլինի փախուստ: Գնացե՛ք հանգիստ և բացահայտ կերպով, վոր ամենքը տեսնեն, թե դուք չեք փախել:

— Լավ, միայն տվե՛ք ինձ հուսալի պահա-
կախումը:

— Լավ:

Յես հրամայեցի 8 կողակ նշանակել գերա-
գույն հրամանատարի պաշտպանության համար: Կես ժամից հետո կողակները յեկան և հայտնե-
ցին, թե Կերենսկին չկա, նա փախել է: Յես
իրարանցում առաջ բերի և հրամայեցի նրան
գտնել: Բայց նրան վոչ մի տեղ չեր կարելի
գտնել»:

Այսպես փախավ Կերենսկին մենակ՝ նա-
վաստու շորեր հագած: Իր այդ վերջին վարմուն-
քով նա կորցրեց այն վերջին հավատը, վոր պահ-
պանվում եր նրա վերաբերմամբ ռուսական մաս-
սաների մեջ:

Կերենսկու փախուստը և կողակների անձ-
նատուր լինելը ապստամբած հակահեղափոխու-
թյան անփառունակ փախճանն եր:

Գլ. 6

Մ Ո Ս Կ Վ Ա Ն

... «Նրանք ռմբակոծում են Կրեմլը»:

Այդ նորությունը անցնում եր բերնե բե-
րան Պետրոգրադի փողոցներում, առաջ բերելով
համարյա սարսափի զգացում: Ճերմակապատ,
վոսկեզլուխ մայր Մոսկվայից յեկողները պատ-
մում եյին սարսափելի բաներ. հազարավոր ըս-
պանվածներ, Տվերսկայա փողոցը և Կուզնեցկի
կամուրջն այրվում են, Վասիլյի Բլաժեննու յե-
կեղեցին ներկայացնում է մի ծխացող ավերակ:
Ուսպենսկի տաճարը կործանված է, Կրեմլի Սպաս-
սկի դարպասները վոչնչացված են, Դոման այր-
ված է հիմնովին:

Բոլշևիկների մինչև այդ կատարածներից և
վոչ մեկը չեր կարող համեմատության մեջ դր-
վել այն սարսափելի բարբարոսության հետ, վոր
տեղի յեր ունեցել նվիրական Ռուսաստանի սըր-
տում:

Նոյեմբերի 15-ին Լուսնաչարսկին, ժողովրդ-
դական լուսավորության կոմիսարը, հեկեկաց ժող-

դովրդական Կոմիսարներին Խորհրդին նիստին և դուրս վազեց սենյակից բացականչելով.

«Յեա չեմ կարող տանել այս, չեմ կարող տանել գեղեցկության հրեշտակոր ավերումն...»:

Նույն որվա կեսօրին թերթերը տպագրեցին նրա նամակը հրաժարական տալու մասին:

Նույն օրը սպիտակ գվարդիականներն ու յուզներները Կրեմլում անձնատուր յեղան և նըրանց թույլ տրվեց անարգել դուրս գալ ափսոսողից: Այնուհետև կնքվեց հաշտության պայմանագիր:

Պայմանագրի մեջ նիշված պայմանների համաձայն՝ սպիտակ բանակը արձակվեց և մասնակի կերպով զինաթափ արվեց, Հասարակական Փրկության Կոմիտեն Մոսկվայում լիկվիդացիայի յենթարկեց ինքն իրեն, յերկու կողմերի բոլոր գերիներն էլ անհապաղ ազատվեցին:

Այդ սարսափելի լուրերի ազդեցության տակ մենք վորոշեցինք մեկնել Մոսկվա:

Հասնելով ափսոսող և իջնելով «Նացիոնալ» մեծ հյուրանոցը, մենք դուրս յեկանք դիտելու քաղաքը:

Նախ և առաջ մտանք նախկին գեներալ-նահանգապետի պալատը, ուր գտնվում էր Մոսկվայի Խորհրդի Գլխավոր շտաբը, վոր դեկավարել էր ապստամբությունը:

Սպիտակ գահլիճում տիրում էր աղմուկ. լսվում էյին խոսակցություններ, վորոնք ընդհատվում էյին կարի մեքենաների աղմուկով: Կարմիր ու սև կալենկորների ահագին փաթեթները ձգված էյին պարկետի հատակին և սեղանների վրա, վորոնց առաջ նստած էյին հիսունի չափ կանայք. նրանք կտրում ու կարում էյին դրոշակներ, կռվում ընկածների թաղման համար... Շատերի աչքերն արցունքից կարմրել էյին... Կարմիր գվարդիայի կորուստները ծանր էյին:

Ռոդովը մեզ հրավիրեց մասնակցելու թաղմանը հաջորդ առավոտյան:

«Անհնար է վորևե բան սովորեցնել սոցիալիստ-հեղափոխականներին ու մենշևիկներին, — բացականչեց նա: — Նրանք համաձայնողական են հենց այնպես՝ ըստ սովորության: Յերևակայեցեք, նրանք առաջարկեցին, վոր մենք թաղումը կաղմակերպենք յուզներների հետ միասին»:

Դահլիճով անցավ մի մարդ՝ պատառոտված շինելով: Դա Մեյլիշանսկին էր, վորին յես ճանաչում էյի, վորպես Զորջ Մեյլչեր անունով մի ժամագործի՝ Բայոննում, Նյու-Ջերսի շտատում, Ստանդարտ-Ոյլ ընկերության ձեռնարկություններում տեղի ունեցած մեծ գործադուլի ժամանակ: Այժմ նա հանդիսանում էր մետաղագործ-

դովրդական Կոմիսարներ խորհրդի նիստին և դուրս վազեց սենյակից բացականչելով.

«Յեա չեմ կարող տանել այս, չեմ կարող տանել գեղեցկության հրեշավոր ավերումն...»:

Նույն որվա կեսորին թերթերը տպագրեցին նրա նամակը հրաժարական տալու մասին:

Նույն որը սպիտակ գվարդիականներն ու յունկերները կրեմլում անձնատուր յեղան և նըրանց թույլ տրվեց անարգել դուրս գալ այնտեղից: Այնուհետև կնքվեց հաշտության պայմանագիր:

«Պայմանագրի մեջ նիշված պայմանների համաձայն՝ սպիտակ բանակը արձակվեց և մասնակի կերպով զինաթափ արվեց, Հասարակական Փրկության Կոմիտեն Մոսկվայում լիկվիդացիայի յենթարկեց ինքն իրեն, յերկու կողմերի բոլոր գերիներն ել անհապաղ ազատվեցին:

Այդ սարսափելի լուրերի ազդեցության տակ մենք վորոշեցինք մեկնել Մոսկվա:

Հասնելով այնտեղ և իջնելով «Նացիոնալ» մեծ հյուրանոցը, մենք դուրս յեկանք դիտելու քաղաքը:

Նախ և առաջ մտանք նախկին գեներալ-հանգապետի պալատը, ուր գտնվում էր Մոսկվայի խորհրդի Գլխավոր շտաբը, վոր ղեկավարել էր ապստամբությունը:

Սպիտակ դահլիճում տիրում էր աղմուկ. լսվում էին խոսակցություններ, վորոնք ընդհատվում էին կարի մեքենաների աղմուկով: Կարմիր ու սև կալենկորների ահագին փաթեթները ձգված էին պարկետի հատակին և սեղանների վրա, վորոնց առաջ նստած էին հիսունի չափ կանայք. նրանք կտրում ու կարում էին դրոշակներ, կռվում ընկածների թաղման համար... Շատերի աչքերն արցունքից կարմրել էին... Կարմիր գվարդիայի կորուստները ծանր էին:

Ռոդովը մեզ հրավիրեց մասնակցելու թաղմանը հաջորդ առավոտյան:

«Անհնար է վորևե բան սովորեցնել սոցիալիստ-հեղափոխականներին ու մենշևիկներին,— բացականչեց նա:— Նրանք համաձայնողական են հենց այնպես՝ ըստ սովորության: Յերևակայեցեք, նրանք առաջարկեցին, վոր մենք թաղումը կազմակերպենք յունկերների հետ միասին»:

Դահլիճով անցավ մի մարդ՝ պատառոտված շինելով: Դա Մելլ'նիչանսկին էր, վորին յես ճանաչում էի, վորպես Ջորջ Մելչեր անունով մի ժամագործի՝ Բայոնում, Նյու-Ջերսի շտատում, Ստանդարտ-Ոյլ ընկերության ձեռնարկություններում տեղի ունեցած մեծ գործադուլի ժամանակ: Այժմ նա հանդիսանում էր մետաղագործ-

ների Մոսկվայի միության քարտուղարը և Ռազմա-հեղափոխական կոմիտեյի կոմիսարը՝ կռիվ-ների ժամանակ:

Դուք տեսնում եք ինձ,—բացականչեց նա, ցույց տալով յուր իսկապես բոլորովին անպետք հագուստը:—Յես մեր տղաների հետ կրեմլում եյի, յերբ յունկերները առաջին անգամ գրավեցին կրեմլը: Նրանք ինձ փակեցին նկուղում, խլեցին ժամացույցս, վերաբերուս և նույնիսկ մատիցս հանեցին մատանիս: Ահա այն բոլորը, ինչ թողել են ինձ»:

Յես նրանից իմացա այն արյունոտ, կատաղի կռիվի մասին, վորը Մոսկվան բաժանեց յերկու մասի: Քաղաքագլուխ Րուզնևը և Դու-մայի նախագահ Մինորը, յերկուսն ել սոցիա-լիստ-հեղափոխականներ, ղեկավարում եյին սպի-տակ գվարդիականների զորքերի գործողություն-ները: Նրանք իրենց կողմը թեքեցին զորքերի հրամանատար Րյաբցևին: Րուզնևը պնդում եր, վոր սպիտակ գվարդիականները գրավեն կրեմլը:

Բոլշևիկները չեն համարձակվի կրակ բաց ա-նել՝ ձեզ վրա, յեթե դուք լինեք կրեմլում»,—ասաց Րուզնևի սպիտակներին:

Ուշ գիշերին մենք գնացինք մեծ կարմիր հրապարակը: Հեռվում կրեմլի առաջ հեքյաթային գեղեցկությամբ գծազրվում եր Վասիլիյ Բլա-

ժեննու տաճարը՝ մթության մեջ աղոտ նշմար-վող վառ գունավորված վոլորուն և նկարագարդ գմբեթներով: Չեր նկատվում ավերմունքի ամե-նափոքրիկ հետքն անգամ: Մեզ համնում եյին թիյերի և բահերի ձայներ: Հիմնական պատի մոտ փորված եյին յերկու խոր փոսեր:

Մեզ հետ գնումներեն խոսեց մի յերիտա-սարդ ուսանող:

«Սա յեղբայրական գերեզմանն ե,—բացա-տրեց նա,—վաղը մենք այստեղ թաղելու յենք հեղափոխության համար ընկած 500 բանվոր:

Հետևյալ որը մենք վեր կացանք արևածա-գից առաջ և մութ փողոցներով շտապեցինք դե-պի Սկոբելևի հրապարակը:

Աղոտ լույսի մեջ սղամարդիկ և կանայք փոքրիկ խմբերով հավաքվել եյին Պորհրդի շեն-քի առջև՝ բազմաթիվ կարմիր վոսկետառ դրո-շակներով: Տվերսկայա փողոցով ցած իջնելով՝ մենք դիմեցինք դեպի կարմիր հրապարակը:

Իվերսկու տսովածամոր մասուռը մուծն եր և փակ: Այդ մասուռը գիշեր ցերեկ միշտ բաց եր և լի աղոթողներով ու փայլում հազա-րավոր մոմերով: Բայց այժմ, ինչպես ասում են, սկսած Նապոլեոնի Մոսկվա յեկած ժամանակվա-նից՝ առաջին անգամն եր, վոր մոմերը հանգած եյին:

Ուղղափառ յեկեղեցին իր փոփոխման թշնամեջ՝ յերես եր դարձրել Մոսկվայից, այդ սրբապիղծ զեռուհներն բույնից. զեռուհներն, փորոնք ունեւորեցան եյին Կրեմլը: Յեկեղեցիները մոլորեցան եյին և լուռ: Քահանաներն անհետացել եյին: Քահանա չկար, փոր թաղման աղոթքներ՝ կարգար կարմիր թաղումին, հաղորդութուն չկար ընկածների համար, և սրբապիղծների զերեզմանի վրա չարտասանվեց վոչ մի աղոթք:

Տիխոնը, համայն Ռուսաստանի պատրիարքը, շուտով նույնիսկ բանադրեց Խորհուրդները: Փակված եյին նաև խանութները: Յեսնկատեցի, փոր յերբ շարքերն անցնում եյին Իվերսկի մատուռի մոտից, փորի կողքով բոլոր անցորդներն առաջ խաչակնքում եյին յերեսները, ամբոխից վոչ վոք, կարծես, նույնիսկ չնկատեց այդ մատուռը:

Կրեմլի պատի մոտ մենք տեսանք Մուրալովին, մի զինվորի, փորը գորգի հրամանատար եր ընտրվել, բարձրահասակ, պարզ տեսքով, միլ-բութափոր, գեմքի չափազանց բարի արտահայտությամբ մի մարդու:

Ամեն փողոցից զեպի Կարմիր հրապարակն եյին հոսում մարդկային առուներ, բաղամհազար առուներ, և նրանց բոլորի վրա զրոշմված եր թշվառության ու աշխատանքի կնիքը:

Թափանցող քամին անցնում եր հրապարակով և ծածանում զրոշակները:

Ահա արդեն քաղաքի հեռավոր թաղամասերից սկսեցին գալ զանազան ֆաբրիկաների բանվորներ, բերելով իրենց ընկած ընկերների դագաղները: Դրանք կոշտ-կոպիտ դագաղներ եյին՝ շինված անտաշ աախտակներից ու ներկված կարմիր: Այդ դագաղները մարդիկ տանում եյին իրենց ուսերին, նրանց ուղեկցում եյին լացող կանայք: Դագաղներից մի քանիսը բաց եյին և նրանց հետևից բերում եյին կափարիչները: Մյուսները ծածկված եյին վոսկեզոծ կամ արծաթազոծ դիպակով, կամ նրանց կափարիչներին ամբացրած եր զինվորի գլխարկ: Կային շատ պսակներ՝ արհեստական տգեղ ծաղիկներից հյուսված:

Ահա անցնում ե դարպասների միջով ամեն յերանգի զրոշակների մի անվերջ հեղեղ. նրանց շարքում տեղ-տեղ ցայտում են անիշխանականների սև զրոշակները: Նվազախումբը նվազում ե թաղման քայլերգը, ժողովուրդը, փոր կանգնած ե գլխաբաց, յերգում ե հոգեմաշ, արտասովալից ձայնով:

Զինվորները նույնպես տանում են իրենց ընկերների դագաղները. նրանց հետևից գնում են եսկադրոնները. և հրետանային մարտկոցները:

Դրոշակների վրա գրված ե.

«Կեցցե՛ք Յերրորդ Ինտերնացիոնալը»:

«Մենք պահանջում ենք ազնիվ, ընդհանուր գեմոկրատական հաշտություն»:

Դազադները դանդաղորեն մոտեցնում են գերեզմանին և իջեցնում:

Մեկը մյուսի հետևից հինգ հարյուր դազադ տրված են գերեզմանում:

Գերեզմանի վերևը տերևազուրկ ծառերի ճյուղերից կախված եյին պսակներ՝ նման տարորինակ, բազմերանդ ծաղիկների: Յերկու հարյուր մարդ սկսեցին հող ածել դազադների վրա: Հողը խուլ աղմուկով թափվում էր նրանց վրա, և յերգը չէր խլացնում այդ աղմուկը:

Վառվեցին լապտերները: Անցան վերջին դրոշակները:

Դանդաղորեն հոսում-անցնում էր հրապարակով պրոլետարական ալիքը:

Հանկարծ ինձ համար պարզվեց, վոր կրոնասեր ռուս ժողովուրդն այլևս կարիք չունի քահանաների, վորպեսզի իր համար յերկնային թագավորություն խնդրի: Յերկրի վրա նրանք հիմնել են մի թագավորություն, վորն ավելի փայլուն է, քան վորևե դրախտ. մի թագավորություն, վորի համար մեռնելը՝ յերջանկություն է:

ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ՆՎԱՃՈՒՄՆ

Ժամանակավոր կառավարությունն այլ ևս չկար: Նոյեմբերի 15-ին մայրաքաղաքի բոլոր յեկեղեցիներում քահանաները դադարեցրին մինչև այդ ժամանակավոր կառավարության համար կատարվող մաղթանքները: Բայց ինչպես լենինն ասել էր, — «այդ դեռ իշխանության նվաճման սկիզբն» էր:

Ժողովրդական կոմիսարների Խորհուրդը հրատարակեց մի որենք, վորի համաձայն Ռուսաստանի բոլոր ժողովուրդներին, վոր առաջ ճնշված եյին ցարիզմի կողմից, միատեսակ իրավունքներ եյին տրվում:

Դրանից ոգտվեց այն վայրերի բուրժուազիան, ուր թույլ էր բանվոր դասակարգը, և սկսեց անկախ պետություններ կազմել, ցանկանալով այդպիսով հեշտ պրծնել ու պաշտպանվել Հոկտեմբերյան հեղափոխության հետևանքներից:

Այդպես՝ սկզբներում առաջ յեկան անկախ պետություններ Ուկրաինայում, Լեհաստանում,

Ֆինլանդիայում, Սիբիրում և այլ տեղերում։ Այդ պետութիւնները դեմ դեռ ևս պետք եր յերկար ու համառ կռիւ մղել։

Ժողովրդական Կոմիսարների խորհրդի դեկրետները հաջորդում էին իրար։ Հրատարակվեցին դեկրետներ սոցիալական ապահովության, բանվորական վերահսկողության, աստիճանների ու շքանշանների վոչնչացման մասին, և առաջնակարգ կարևորութիւն ունեցող շատ ուրիշ դեկրետներ։ Բուրժուազիան կատաղի կերպով դիմադրում եր բանվորա-գյուղացիական իշխանությանը։ Տրոցկուն, Շլյապնիկովին, Կոլլոնտային, իբրև նորընտիր ժողովրդական կոմիսարների, չեյին թույլ տալիս մտնել իրենց յենթակա մինիստրութիւնները։ Այդ մինիստրութիւնների պաշտօնյաները չեյին ուզում զործերը հանձնել նրանց։ սկսվեց սաբոտաժ, վոր հետագայում լայն չափերի հասավ։

Այս ամենը բոլի պես ծանրացած եր մատուցաշ կառավարութիւն ուսերին, մանավանդ ծանրը հարված եր մի խումբ ընկերների հեռանալը բոլշեիկյան կուսակցութիւն Կենտրոնական Կոմիտեից և ժողովրդական Կոմիսարների խորհրդից։

Այս բոլորը տեղի ունեցավ նոյեմբերի լույս 17-ի գիշերը։

Կենտրոնական Գործադիր Կոմիտեյի ադմը-կալից և մարդաշատ նիստն եր Մոսկուում։ Բոլշեիկ Լարինն ասաց, թե մոտենում են Հիմնադիր ժողովի ընտրութիւնները և թե՝ ժամանակ ե վերջ տալու «քաղաքական» ահաբեկմանը։

«Մամուլի ազատութիւն դեմ ձեռք առնված միջոցները պետք ե փոփոխութիւն յենթարկվեն։ Նրանք իմաստ ունեյին կովի ժամանակ, իսկ այժմ նրանց չի կարելի վոչ մի բանով արգարացնել։ Մամուլը պետք ե ազատ լինի, միայն թե նա չպետք ե զրդի խռովութիւնների և ապրտամբութիւն»։

Իր սեփական կուսակցութիւն նստարաններից բարձրացած սարսափելի ադմուկի և սուլուցների տակ Լարինը առաջարկեց ընդունել մի վորոշում, վորի համաձայն պետք ե վերանար ժողովրդական Կոմիսարների խորհրդի դեկրետը մամուլի մասին։ Բուրժուազիային մամուլի ազատութիւն տալու դեմ դուրս յեկան շատ հետորներ, վորոնց թվում նաև Տրոցկին ու Լենինը։

«Հին ռեժիմի թերթերը պետք ե փակվեն։ Այդ պետք ե հասկանալ միանգամ ընդմիշտ», — ասաց Տրոցկին։

Այնուհետև հանդես յեկավ Լենինը՝ հանդիստ, կնճիւր ճակատին՝ իր դանդաղ ճառի ընթացքում։

Նրա յուրաքանչյուր խոսքն ընկնում էր, ինչպես ծանր մուրճի հարված.

«Քաղաքացիական կռիվը դեռ չի վերջացած: Թշնամին դեռ գտնվում է մեր առաջ, հետևաբար անհնարին է վերացնել թերթերի դեմ ուղղված ճնշիչ միջոցները:

«Մենք թոթափեցինք կապիտալիզմի լուծը ճիշտ այնպես, ինչպես առաջին հեղափոխությունը թոթափեց ցարիզմի լուծը: Յեթե առաջին հեղափոխությունը ճիշտ էր վարվում՝ փակելով բոլոր միապետական թերթերը, ապա մենք իրավունք ունենք փակել բուրժուական թերթերը: Անհնարին է անշատել մասնուրի ազատության հարցը դասակարգային կռիվ մյուս հարցերից: Մենք խոստացանք փակել այդ թերթերը և այդ պես էլ արինք: Ժողովրդի ճնշող մեծամասնությունը այդ հարցում մեզ հետ է»:

Ընդունվեց այն վորոշումը, վոր պաշտպանում էր Լենինը: Այնտեղ ասված էր, թե մասնուրի ազատության վերականգնումը բուրժուազիայի համար այժմ անթույլատրելի չէ, և դա կհանդիսանար հակահեղափոխական մի միջոց:

Ձախ ես-երները, իբրև պատասխան, դուրս յեկան կառավարության կազմից:

Բոլշևիկներ Նոգինը, Ռիկովը, Միլյուտինը

և Թեոդորովիչը դուրս յեկան ժողովրդական կոմիսարներ Սորհրդի կազմից, հայտարարելով.

«Մենք կանգնած ենք այն տեսակետի վրա, վոր անհրաժեշտ է կազմել սոցիալիստական կառավարություն խորհրդային բոլոր կուսակցուներից... Մենք այն կարծիքին ենք, վոր դրանից դուրս կա մի ճանապարհ միայն, այն է՝ զուտ բոլշևիկյան կառավարության պահպանումը քաղաքական տերրորի միջոցներով: Այդ ուղին է բռնել ժողովրդական կոմիսարների Սորհուրդը: Մենք չենք կարող և չենք ուզում ընթանալ այդ ուղիով: Մենք չենք կարող պատասխանատվություն վերցնել մեզ վրա այդ քաղաքականության համար, ուստի և հրաժարվում ենք ժողովրդական կոմիսարների կոչումից»:

Միաժամանակ նույն պատճառներով Կամենևը, Ռիկովը, Միլյուտինը, Զինովևիչը և Նոգինը դուրս յեկան բոլշևիկների Կենտրոնական կոմիտեյի կազմից: Սակայն Լենինի խմբի պատասխանն այդ յելույթներին՝ արագ էր ու վրձնական: Շլյապնիկովը և Թեոդորովիչը յենթարկվեցին կուսակցական զիսցիպլինային ու վերադարձան իրենց զիրքերը: Կամենևը զրկվեց Կենտգործկոմի նախագահի կոչումից, և նրա տեղը ընտրվեց Սվերդլովը: Զինովևն ստիպված էր հրա-

ժարվել Պետրոգրադի խորհրդի նախագահի լիազորություններին:

Նոր տոմարով նոյեմբերի 18-ին Լենինը «Правда»-ում մի վորոտալից հոդվածով հարձակվել էր այն բոլոր ընկերների վրա, վորոնք թողել էին զերբերն այդպիսի պատասխանատու մոմենտին, և համարել էր նրանց վարմունքը անթույլատրելի՝ հեղափոխականի համար:

Այն պատասխանը, վոր տվավ ամբողջ յերկրն այդ հոդվածի առթիվ, հիշեցնում էր սամումի¹⁾ կիզիչ շունչը:

«Ինչպե՞ս են համարձակվում նրանք թողնել կառավարությունը: Նրանք պետք է վերադառնան և յենթարկվեն Կետրոնական Կոմիտեյի վճռին»:

Յեվ դա հասկանալի չէր, վորովհետեւ այդ ժամանակները Ռուսաստանի հարավային մասում սկսեցին կազմվել սպիտակ գվարդիական բանակներ, ծավալվում էր ծառայող ինտելիգենցիայի սաբոտաժը, գլխավոր հրամանատար Դուխոնինը հրաժարվում էր յենթարկվել կառավարության հրամաններին:

Դուխոնինի ռազմակայանի կողմն էր ուղղված ամբողջ ուշադրությունը: Վորոշված էր

¹⁾ Սամում — տաք քամի՝ հարավային անապատներում:

հավով վերցնել այն: Կրիլենկոն, վոր գլխավոր հրամանատար էր նշանակված Դուխոնինի փոխարեն, անձնվեր ծովագնացների յերեք վաշտի ուղեկցությամբ՝ մեկնեց ռազմակայանը. զինվորներն ամենուրեք հիացմունքով էին գիմավորում նրան:

Դա մի իսկական հանգիսավոր յերթ էր: Ռազմակայանը գտնվում էր Մոգիլյով քաղաքում: Դեկտեմբերի 2-ին Մոգիլյովի քաղաքապահ գորքըն ապստամբեց և գրավեց քաղաքը, ձերբակալեց Դուխոնինին ու նրա պահակներին, վորից հետո զինվորները հաղթական կարմիր դրոշակով գնացին զիմավորելու նոր հրամանատար Կրիլենկոյին:

Կրիլենկոն Մոգիլյով մտավ հետեյալ առավոտ և արդեն գտավ աղաղակող ու մոլեգնած ամբոխին հավաքված վազոնի շուրջը, վորի մեջ գլատներվում էր Դուխոնինը:

Կրիլենկոյի ճառը, վորով նա համոզում էր զինվորներին փառ չպատճառել Դուխոնինին, անգոր հանգիսացավ խաղացնելու մոլեգնած ամբոխին... Ժողովուրդը վայրենի գոռում-գոչումով հարձակվեց վագոնի վրա ու բռնելով ձեռ գնեքալին, դուրս բերեց այնտեղից, և նա սպանվեց տեղն ու տեղը, սլառֆորմի վրա...

Այսպես վերջացավ խռովութիւնը ռազմա-
կայանում:

Չափազանց ուժեղացած Ռուսաստանում
Սորհուրդներին թշնամի ռազմական ուժի վեր-
ջին ամենակարևոր պատվարի անկումով՝ Սորհըր-
դային իշխանութիւնը ձեռնարկեց պետական
կյանքի կազմակերպմանը:

Հին պաշտոնյաներից շատերն անցան նրա
դրոշակի տակ և ուրիշ կուսակցութիւնների ան-
դամներէից շատերը յեկան ծառայելու՝ կառավա-
րութեանը: Կառավարական պաշտոնյանների գոր-
ծադուլը վերջացավ, վորովհետև բուրժուազիան
դադարեց պաշտպանել նրանց: Բանկերը, վորոնք
մինչև այդ փակ էյին, կրկին սկսեցին աշխատել,
մինիստրութիւնները նույնպես հպատակվեցին
և հանձնեցին բոլոր գործերն ու թղթերը բան-
կերի նոր ղեկավարներին՝ Ժողովրդական Կոմի-
սարներին: Տրոցկին հրապարակեց իմպերիալիս-
տական պատերազմին վերաբերող գաղափարի պայ-
մանագրերը:

Յերբ հրատարակվեց բանկերի ազգայնաց-
ման, Ժողովրդական Տնտեսութեան Գերագույն
Սորհըրդի կազմակերպման վերաբերյալ ղեկրեա-
ները, յերբ գլուղերում իրապես կիրառվեց
հողի մասին յեղած ղեկրեալ, յերբ ղինադադար
հայտարարվեց ռազմաճակատում, յերբ արմա-

տական փոփոխութիւնների յենթարկվեց յեր-
կիրը կառավարելու գործը,—այս բոլորից հետո
դանդաղորեն սկսվեց, բազմաթիվ սխալներով
և սրբազրուհներով, նոր բանվորա-գլուղացիա-
կան Ռուսաստանի կռում-կոփումը:

Վնչ բուրժուազիայի և նրա քաղաքական
առաջնորդների հետ համաձայնութեան գալու և
վնչ ել հին կառավարչական մեխանիզմի հետ հա-
մակերպվելու ճանապարհով ե, վոր բոլշևիկները
գրավեցին իշխանութիւնը: Յեվ վնչ ել մի բուռն
մարդկանց կազմակերպած բռնութեան ճանա-
պարհով: Յեթե մասսաներն ամբողջ Ռուսաստա-
նում պատրաստ չլինեյին ապստամբութեան, վեր-
ջինս անհաշող կանցներ:

Սերտորեն աշխատակցելով մասսաների հետ՝
բոլշևիկները հսի փլվող ավերակների փոշու մեջ
սկսեցին ստեղծել նոր հասարակարկրդի կմախքը:

ԳՅՈՒՂԱՑԻԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԸ

Բուլշևիկները չմոռացան նաև գյուղացիներին: Հողին վերաբերող դեկրետից հետո գործերից մեկն ել գյուղացիական համագումարի հրավիրումն էր: Դրա հետ միասին պետք է մատնանշել, վոր Պետրոգրադում գոյություն ունեցած գյուղացիական խորհուրդների հին Գործադիր կոմիտեն վերընտրված չէր. նա վախճում էր այդ վերընտրություններից, գիտակցելով, վոր նոր Գործադիր կոմիտեն պետք է գործի բուլշևիկներն: Ահա հենց այդ Գյուղացիական խորհուրդների Գործադիր կոմիտեն էր գյուղացիական համագումարի հրավիրման սոսկալի հակառակորդը:

Բայց Հոկտեմբերյան հեղափոխության թըշնամիների դավերը չկարողացան խանգարել գյուղացիական պատվիրակներին՝ հավաքվելու Պետրոգրադում:

Նոյեմբերի 23-ին Պետրոգրադում հավաք-

ված էր արդեն մոտ հորս հարյուր պատվիրակ: Նրանցից բուլշևիկներին իսկապես համակրողներ միմիայն 80 հոգի էին, 100 հոգի՝ կատարված հեղաշրջման կատաղի հակառակորդներ, իսկ պատվիրակների մնացած մասը, հավաքվածների կիսից ավելին, համակրում էր տատանվող ձախ սոցիալիստ-հեղափոխականներին: Նախկին Դոմայի Ալեքսանդրյան ընդարձակ դահլիճը լեփ-լեցուն էր: Այլ կողմում տեղ էին բռնել հեղափոխության հակառակորդները, այնտեղ յերևում էին նույնիսկ սպայական ուսադիրներ. աչքի էին ընկնում հարուստ ծեր գյուղացիների «առաքելական» միրուքավոր դեմքերը: Միջին մասում և ձախ կողմում տեղ էր բռնել իսկական գյուղացիական մասսան՝ խառն զինվորական շինելներին հետ:

Վերևում տեղավորվել էին հանդիսականները - այն բանվորները, վորոնք դեռ չէին մոռացել իրենց գյուղացիական ծագումը:

Գյուղացիական խորհուրդների հին Գործադիր կոմիտեն չէր ցանկանում իրավասու ճանաչել համագումարը և միմիայն իր համաձայնությունը տվա՛մ խորհրդակցություն անվանելու այն: Պատվիրակների մեծ մասը դեմ էր հին կոմիտեյին, և համագումարի նախագահ ընտրվեց Մարիա Սպիրիդոնովան՝ ձախ ես-եր, հին կոմի-

ԳՅՈՒՂԱՑԻԱԿԱՆ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐԸ

Բուլշևիկները հմուտացան նաև գյուղացիներին: Հողին վերաբերող գեղրեախց հետո գործերից մեկն ել գյուղացիական համագումարի հրավիրումն էր: Դրա հետ միասին պետք է մատնանշել, Վոր Պետրոգրադում գոյություն ունեցած գյուղացիական Խորհուրդների հին Գործադիր Կոմիտեն վերընտրված չէր. նա վախճում էր այդ վերընտրություններից, գիտակցելով, Վոր նոր Գործադիր Կոմիտեն պետք է գործի բուլշևիկներն: Ահա հենց այդ Գյուղացիական Խորհուրդների Գործադիր Կոմիտեն եր գյուղացիական համագումարի հրավիրման սոսկալի հակառակորդը:

Բայց Հոկտեմբերյան հեղափոխության թըշնամիների դավերը չկարողացան խանգարել գյուղացիական պատվիրակներին՝ հավաքվելու Պետրոգրադում:

Նոյեմբերի 23-ին Պետրոգրադում հավաք-

ված եր արդեն մոտ չորս հարյուր պատվիրակ: Նրանցից բուլշևիկներին իսկապես համակրողներ միմիայն 80 հոգի էյին, 100 հոգի՝ կատարված հեղաշրջման կատաղի հակառակորդներ, իսկ պատվիրակների մնացած մասը, հավաքվածների կիսից ավելին, համակրում էր տատանվող ձախ սոցիալիստ-հեղափոխականներին: Նախկին Դուկա Սկեքսանդրյան ընդարձակ դահլիճը լեփ-լեցուն էր: Աջ կողմում տեղ էյին բռնել հեղափոխության հակառակորդները, աջտեղ յերևում էյին նույնիսկ սպայական ուսադիրներ. աջքի էյին ընկնում հարուստ ծեր գյուղացիների «առաքելական» միրուքավոր գեմքերը: Միջին մասում և ձախ կողմում տեղ եր բռնել իսկական գյուղացիական մասսան՝ խառն զինվորական շինելների հետ:

Վերևում տեղավորվել էյին հանդիսականները - այն բանվորները, Վորոնք դեռ չէյին մուտացել իրենց գյուղացիական ծագումը:

Գյուղացիական Խորհուրդների հին Գործադիր Կոմիտեն չէր ցանկանում իրավասու ճանաչել համագումարը և միմիայն իր համաձայնությունը տվավ՝ խորհրդակցություն անվանելու այն: Պատվիրակների մեծ մասը գեմ էր հին կոմիտեյին, և համագումարի նախագահ ընտրվեց Մարիա Սպիրիդոնովան՝ ձախ ես-եր, հին կոմի-

տեյի հակառակորդը: Հին Գործադիր Կոմիտեն դրանից հետո, շատ չանցած, ամբողջ կազմով թողեց նիստի դահլիճը:

Սակայն պատվիրակների մեծ մասը ժողովրդական Կոմիսարների կառավարության նկատմամբ տրամադրված եր թշնամաբար:

Զինովկին թույլ չտվին խոսելու, իսկ յերբ յերրորդ որը յերևաց Լենինը, ամբողջ տաս ըսպե շենքը հիշեցնում եր գժանոց:

«Կորչի»,—գոռում եր ամբոխը:

«Մենք չենք ուզում լսել ձեզ և ձեր ժողովրդական կոմիսարներին»:

«Մենք չենք ճանաչում ձեր կառավարությունը»:

Լենինը կանգնած եր բոլորովին հանգիստ, յերկու ձեռքով բռնել եր ամբիոնը և աչքերով ուշադրությամբ հետևում աղմկալից ժողովին: Վերջապես աղմուկը ինքն իրեն սկսեց դադարել, բացառությամբ դահլիճի աջ կողմի...

«Յես յեկել եմ այստեղ վնչ իբրև ժողովրդական Կոմիսարների խորհրդի անդամ»,—ասաց Լենինը և սպասեց, վոր աղմուկը դադարի,--այլ իբրև ձեր համագումարի բոլշևիկյան մասի մի անդամ, վորը, ինչպես հարկն ե, ընտրված ե ներկա լինելու համագումարին»:

Յեվ նա բարձրացրեց իր մանդատն այնպես, վոր ամենքը կարողանան տեսնել:

«Անկեղծ կերպով ասացեք ինձ,—շարունակեց Լենինը.— դուք, գյուղացիներդ, վորոնց մենք տվել ենք կալվածատերերի հողերը, մտադիր եք արդյոք զրկել բանվորներին արտադրության վերաբերմամբ վերահսկողություն ձեռք բերելու հնարավորությունից... Մտադիր եք արդյոք պառակտում մտցնել աշխատավորների շարքերում: Դուք ում կողմն եք կանգնած...»

«Մենք՝ բոլշևիկներս խորհուրդների պաշտպանն ենք և նույն չափով գյուղացիական խորհուրդների, ինչ չափով վոր պաշտպան ենք բանվորական և զինվորական խորհուրդների: Ներկա կառավարությունը հանդիսանում ե խորհուրդների կառավարությունը: Խորհուրդը լավագույն ներկայացուցչական որդանն ե ժողովրդի, գործարանային ու հանքային բանվորների, գյուղի աշխատավորների համար: Ամեն մեկը, վոր փորձ ե անում վոչնչացնել խորհուրդները, մեղադրվում ե, իբրև հակահեղափոխական հանցավոր: Յեվ յես այստեղ նախապուշտացնում եմ ձեզ, ընկերներ՝ աջ սոցիալիստ-հեղափոխականներ, և ձեզ, սլարոն կապեաներ, վոր յեթև հիմնադիր ժողովրդ փորձ անի վոչնչացնել խորհուրդները, մենք այդ թույլ չենք տա հիմնադիր ժողովին»:

Այսպես եր Լենինի առաջին յերևոյթը գյուղացիական համագումարում:

Համագումարին յեկել եր նաև Չերնովը, վորն իր ժամանակին հարգանք եր վայելում գյուղացիների մեջ: Համագումարը նրան ղիմավորեց բավական բարյացակամ, բայց յերբ սկսեց պարզվել, վոր Չերնովը հեղաշրջման ժամանակ սպիտակների մոտ ե յեղել, բարձրացավ մի այնպիսի աղմուկ և անկարգություն, վոր հարկ յեղավ ընդմիջում հայտարարել:

«Սատանան գիտի՝ ինչ ե այս, սա նիստ չե», — բացականչեց Չերնովը և թողեց դահլիճը: Նոյեմբերի 27-ին քննվում եր հողային հարցը: Կրկին հանդես յեկավ Լենինը, վորին այժմ լսում եին լարված հետաքրքրությամբ:

Իր ձառում Լենինն ասում եր, թե բողեկիկները իրենց հողային ծրագրով կատարում են ժողովրդի կամքն այնպես, ինչպես ինքը ժողովուրդն ե ուզում:

Լենինը հանդիմանում եր ձախ եռերներին այն բանում, վոր նրանք կորցրել են հեղափոխական հաստատ կամքը և համաձայնության մեջ են մտել բուրժուազիայի հետ... «Վորպեսզի կարողանան ղեկավարել տատանվող ընկերներին, — ասանց Լենինը, — ձախ սոցիալիստ-հեղափոխականներն իրենք պետք ե դադարեն տատանվե-

լուց... Յեթե համաձայնողականությունը շարունակվի, ապա դա կլինի հեղափոխության վերջը: Բուրժուազիայի հետ անհնարին ե վորևե համաձայնություն: Նրա իշխանությունը պետք ե բացարձակապես ջախջախվի...»

...Ինչ վերաբերում ե հիմնադիր ժողովին, ապա նրա աշխատանքը կախված կլինի մասսաների հեղափոխական ճնշումից: Յես ասում եմ՝ հույս դրեք այդ ճնշման վրա, բայց և միք մոռանա ձեր հրացանները»:

Լենինը առաջարկեց ընդունել մի վորոշում, վորի մեջ ասված եր.

«Գյուղացիական խորհուրդը լիակատար կերպով պաշտպանում ե նոյեմբերի 8-ի հողային դեկրետը... Ճիշտ ե համարում ուսական հանրապետության բանվորա-գյուղացիական ժամանակավոր կառավարության հաստատումն Բանվորական և Զինվորական Պատգամավորների խորհուրդների յերկրորդ Համառուսական համագումարի կողմից...»

...«Համագումարը լիովին պաշտպանում ե Հոկտեմբերյան հեղափոխությունը... Իբրև սոցիալական հեղափոխություն... Սոցիալական հեղափոխության հաղթանակի անհրաժեշտ պայմանը... աշխատավոր գյուղացիների միությունն ե բոլոր առաջավոր յերկրների արդյունադործական

Այսպես եր Լենինի առաջին յերևյթը գյուղացիական համագումարում:

Համագումարին յեկել եր նաև Չերնովը, վորն իր ժամանակին հարգանք եր վայելում գյուղացիների մեջ: Համագումարը նրան դիմավորեց բավական բարյացակամ, բայց յերբ սկսեց պարզվել, վոր Չերնովը հեղաշրջման ժամանակ սպիտակների մոտ ե յեղել, բարձրացավ մի աջալիսի աղմուկ և անկարգություն, վոր հարկ յեղավ ընդմիջում հայտարարել:

«Սատանան գիտի՝ ինչ ե այս, սա նիստ չե», -- բացականչեց Չերնովը և թողեց դահլիճը:

Նոյեմբերի 27-ին քննվում եր հողային հարցը: Կրկին հանդես յեկավ Լենինը, վորին այժմ լսում եյին լարված հետաքրքրությամբ:

Իր ճառում Լենինն ասում եր, թե բոլշևիկները իրենց հողային ծրագրով կատարում են ժողովրդի կամքն այնպես, ինչպես ինքը ժողովուրդն ե ուզում:

Լենինը հանդիմանում եր ձախ եսերներին այն բանում, վոր նրանք կորցրել են հեղափոխական հաստատ կամքը և համաձայնության մեջ են մտել բուրժուազիայի հետ... «Վորպեսզի կարողանան զեկավարել տատանվող ընկերներին, -- ասանց Լենինը, -- ձախ սոցիալիստ-հեղափոխականներն իրենք պետք ե դադարեն տատանվե-

լուց... Յեթե համաձայնողականությունը շարունակվի, ապա դա կլինի հեղափոխության վերջը: Բուրժուազիայի հետ անհնարին ե վորևե համաձայնություն: Նրա իշխանությունը պետք ե բացարձակապես ջախջախվի...

...Ինչ վերաբերում ե հիմնադիր ժողովին, ապա նրա աշխատանքը կախված կլինի մասսաների հեղափոխական ճնշումից: Յես ասում եմ՝ հույս դրեք այդ ճնշման վրա, բայց և միք մոռանա ձեր հրացանները»:

Լենինը առաջարկեց ընդունել մի վորոշում, վորի մեջ ասված եր.

«Գյուղացիական խորհուրդը լիակատար կերպով պաշտպանում ե նոյեմբերի 8-ի հողային գեկրեալը... Ճիշտ ե համարում ուսական հանրապետության բանվորա-գյուղացիական ժամանակավոր կառավարության հաստատումն Բանվորական և Զինվորական Պատգամավորների Սորհուրդների յերկրորդ Համառուսական համագումարի կողմից...

...«Համագումարը լիովին պաշտպանում ե Հոկտեմբերյան հեղափոխությունը... իբրև սոցիալական հեղափոխություն... Սոցիալական հեղափոխության հաղթանակի անհրաժեշտ պայմանը... աշխատավոր գյուղացիների միությունն ե բոլոր առաջավոր յերկրների արդյունագործական

բանվորներին, պրոլետարիատին հետ... Տվյալ Միու-
թյունն է միայն, վոր կարող է ապահովել սո-
ցիալիզմի հաղթանակը ամբողջ աշխարհում»...

Հողային հարցի վերաբերմամբ Լենինի առա-
ջարկած վորոշումը հարուցեց առարկություն-
ների մի փոթորիկ: Բոլշևիկները յերկու անգամ
ուզում էին հեռանալ համագումարից: Ինչ թվում
էր, թե համագումարը դրվեց փակուղու առաջ:

Բայց մեզինք վոչ վոք չֆիտեր, վոր Սմոլ-
նում արդեն տեղի էին ունենում գաղանի բա-
նակցություններ ձախ սոցիալիստ-հեղափոխա-
կաններին և բոլշևիկներին միջև:

Յերբ լուր ստացվեց, թե Սմոլնու (այսին-
քըն ժողովրդական Կոմիսարների Սորհրդին) և
գյուղացիական համագումարին միջև համաձայ-
նություն է կայացել, պատվիրակները այդ լուրն
ընդունեցին բուռն ցնծությամբ:

Զերնովը փորձ արավ ապրիլին հայտարա-
րել թե համագումարը և թե միության մասին
յեղած վորոշումը:

Սակայն նրան զիմավորեցին բարձրագույն ծի-
ծաղով, և նա իջավ ամբիոնից՝ արդեն բոլորո-
վին զրկված գյուղացիների հարգանքից:

Զեռք բերված համաձայնությունը նիշվեց
յերկու հանդիսավոր նիստով...

Գյուղացիական համագումարի նիստը բա-

ռիա բուն իմաստով կրում էր տոնական բնույթ...
Յուրաքանչյուրի դեմքին փայլում էր ժպիտ:
Ամեն անգամ, յերբ արտասանվում էր «միու-
թյուն» բառը, վողջունվում էր վորոտընդոստ
ծափահարությամբ:

Ահա հաղորդեցին, թե Սմոլնու պատվի-
րակությունը յեկել է վողջունելու գյուղացիա-
կան համագումարը:

Յեկածների ճառերի մեջ մասնանշվում էր,
թե «բանվորների և գյուղացիների՝ միությունը
յերջանկությամբ համակում է բոլոր աշխատա-
վորների սրտերը...»

Վողջունից հետո գյուղացիական համագու-
մարը ցանկություն հայտնեց՝ միությունն ամ-
րապնդելու համար գնալ Սմոլնի:

Սմոլնում սպասում էին՝ Կենտրոնական
Գործադիր Կոմիտեն, Պետրոգրադի Սորհուրդը և
հազարավոր հանդիսականներ: Զինովի այն հայ-
տարարությունը, թե համաձայնությունը կայա-
ցած է, այստեղ ևս առաջ բերավ մեծ փոթորիկ:

Լավեց յերաժշտություն, ապա գյուղացիա-
կան համագումարն իր վողջ կազմով յեկավ՝ միու-
թյունն ամրապնդելու համար: Պրեզիդիումը վեր
կացավ իր տեղից և սեղմվեց, վորպեսզի գյուղա-
ցիական համագումարի պրեզիդիումը կարողանա
տեղավորվել, վորից հետո յերկու կողմերը զրկա-

խառնվեցին: Նրանց յետևը, ճերմակ պատի վրա
գտնվող դատարկ շրջանակի վերևը, վորտեղից
հանված էր ցարի պատկերը, խաչաձևվում էին
յերկու զրոշակներ: Ձեռք բերված միուլթյունը
վողջունեցին Սվերգլովը և Մարիա Սպիրիդո-
նովան:

«Հին աշխարհը խորտակվում է, ծնվում է
նոր աշխարհը,—ասում էին նրանք:

Հետո բարձրացավ կրակով լի Տրոցկին.

«Յես վողջունում եմ ձեզ, ընկեր գյուղա-
ցիներ: Դուք յեկել եք այստեղ վնչ իբրև հյուրեր,
այլ վորպես այս տան տերեր, վորի մեջ բաբա-
խում է հեղափոխության սիրտը: Միլիոնավոր
բանվորների կամքը այժմ կենդրոնացած է այս
դահլիճում: Այսօրվանից միայն մեկ տեր է ճա-
նաչում ուսական յերկրը, դա Բանվորների,
Զինվորների և Գյուղացիների Միուլթյունն է»:

Հետո խոսեցին՝ Կրիլենկոն, Դիբենկոն, Լու-
նաչարսկին և ուրիշներ:

Ստաշկովը, հարգելի ծերուկ-գյուղացի, գյու-
ղացիական համագումարի պրեզիդիումի անդամ,
գլուխ տվավ սենյակի չորս կողմը գտնվածներին.

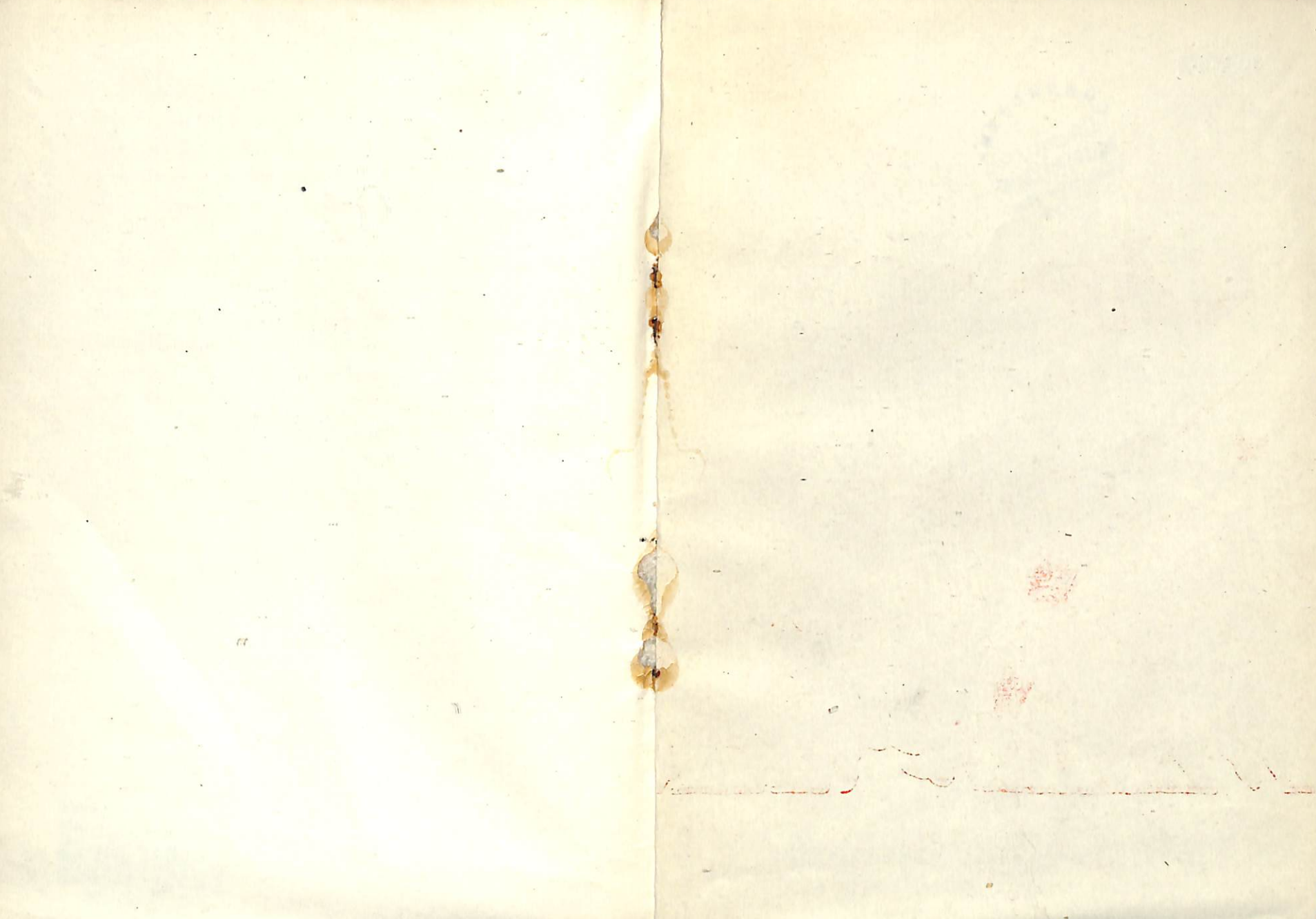
«Շնորհավորում եմ ուսական նոր կյանքի
և ազատության մկրտությունը»—ասաց նա:

Ուշ գիշեր էր, յերբ առաջարկվեց և միա-
ձայն ընդունվեց հետևյալ վորոշումը.

«Սորհուրդների Կենտրոնական Գործադիր
Կոմիտեն և Համառուսական գյուղացիական հա-
մագումարը արտահայտում են անսասան հավատ,
վոր բանվորների, զինվորների և գյուղացիների
միուլթյունը, բոլոր աշխատավորների և շահա-
գործավորների այդ յեղբայրական միուլթյունը,
ամրապնդելով իր նվաճած պետական իշխանու-
թյունը, յուր կողմից ձեռք կառնի բոլոր հեղա-
փոխական միջոցները, վորպեսզի իշխանությունն
արագ կերպով անցնի ավելի առաջավոր յերկը-
րների աշխատավոր մասսաների ձեռքը, և կապա-
հովե այդպիսով արդար հաշտություն ու սոցիա-
լիզմի կայուն հաղթանակը»:

NL0397170

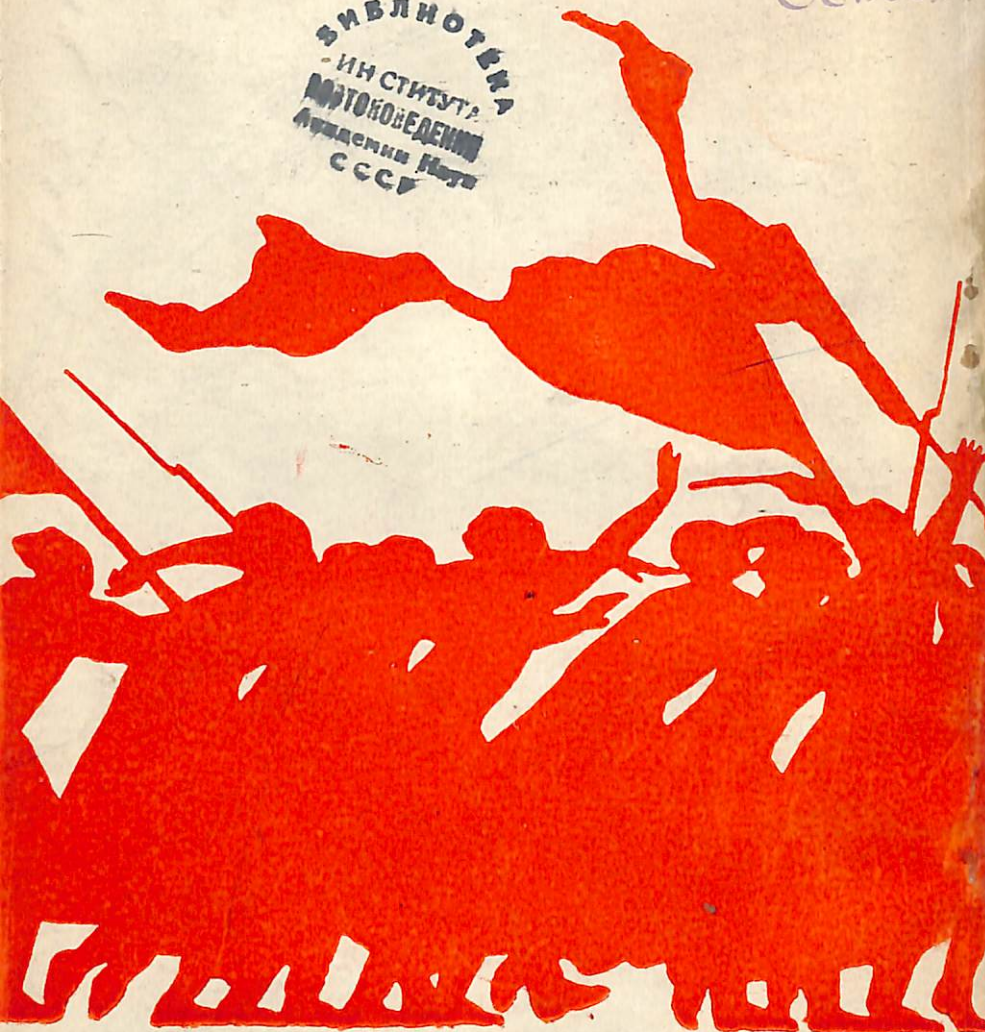
20 կուպ.

30 կուպ.

БИБЛИОТЕКА
ИНСТИТУТА
АРХЕОЛОГИИ
Академии Наук
СССР

101

Ca 2612

ՀԴՍԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ «ԶԱԿԿՆԻԳԱ»